Život u haremu Turaka Osmanlija

Jelić, Ena

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:543675

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ENA JELIĆ

ŽIVOT U HAREMU TURAKA OSMANLIJA

Diplomski rad

Pula, rujan 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ENA JELIĆ

ŽIVOT U HAREMU TURAKA OSMANLIJA

Diplomski rad

JMBAG: 227-DH, redovita studentica
Studijski smjer: Povijest

Predmet: Uvod u novi vijek
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Povijest
Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna i moderna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ena Jelić, kandidatkinja za magistru povijesti, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

_____

U Puli 4. rujna 2018.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Ena Jelić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Život u haremu Turaka Osmanlija“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

_____

U Puli 4. rujna 2018.

Sadržaj

Uvod 7

1. O haremu 9

1. 1. Podrijetlo, značenje i uređenje institucije 9

1. 2. Elitno ropstvo 10

1. 3. Brak i harem 11

1. 4. Haremske sudbine 16

2. Populacija harema 20

2. 1. Titulature 20

2. 2. Nejednakosti i nadmetanja 26

2. 3. Plaće, nagrade i darovi 27

3. Rast utjecaja harema 29

3. 1. Utjecaj žena na politiku 29

3. 2. Kadınlar Saltanatı ili Razdoblje vladavine žena 30

3. 3. Sultanije – majke, borba za sinove i devširma 33

3. 4. Vakufi 35

4. Prostorije i njihove namjene 38

4. 1. Sultanove odaje 41

4. 2. Stanovi sultanovih ljubimica i obitelji 42

4. 3. „Kavezi“ (Kafesi ili Šimširluci) 43

4. 4. Hamam (kupaonica) 45

4. 5. Bolnica 46

4. 6. Groblje 47

5. Društveni život, ljepota i obrazovanje 48

5. 1. Društveni život i razonoda 48

5. 2. Ljepota i izgled 51

5. 3. Obrazovanje i pravila 53
5. 3. 1. Obrazovanje princeva 53
5. 3. 2. Obuka sultanija, džarija i posluge 55
6. Sultan – glava Carstva i harema 59
6. 1. Popis osmanskih sultana i ponešto o njima 59
6. 2. Sultanov privatni život 65
6. 3. Bratoubojstvo 68
Literatura 74
Slikovni prilozi 76
Sažetak 81
Ključne riječi 82
Summary 83
Key words 85

Uvod

Ako se gleda povijesno, poligamija je tipično uređenje za semitsko društvo. Naime glavni su uzroci njezina pojavljivanja u Arabiji, u predislamsko doba te kasnije u osmanskom razdoblju, ratovi koji dovode do pomanjkanja muškaraca pa udovice, siročad i neudane sestre ne mogu preživjeti bez muške zaštite. Neki znanstvenici (na primjer dr. Berkowitz, doktor na UCLA) također razmatraju pojavu institucije harema kao nesvjesnu potrebu žena da se zajedno nose sa svakodnevnim stresom i brigama o djeci i kućanskim poslovima bez prisutnosti muškarca u kućanstvu.

Pojam harema na osmanskome dvoru označava elitno ropstvo, a uloga žena bila je prvenstveno osiguravanje nasljednika sultanu. Te su žene majčinstvom dolazile do titule haseki sultan ili kasnije do titule Valide Sultan, ukoliko je njihov sin zauzeo prijestolje. Dakle, odnos sultana i njegovih žena bio je uzajaman ako se tako gleda na ovu instituciju. Sinovi koji su postali sultani jako su cijenili majčino iskustvo i mišljenje te su često bili pod njihovim utjecajem, a može se reći da su nekada i ovisili o svojim majkama koje su kroz godine života na dvoru stekle mnoga poznanstva i veze.

Nadalje se u radu objašnjava da je od kraja XVI. do sredine XVII. stoljeća harem toliko snažno utjecao na dvor i državnu politiku da se to razdoblje naziva Vladavina žena, tj. vladavina Sultanija majki. Većina sultana toga razdoblja bila je više okrenuta čarima harema i lagodnom življenju nego ratovanjima pa su majke i morale održavati političke poslove.

Da haremska populacija nije mislila samo na sebe i svoje potrebe svjedoči činjenica da su ugledne žene i sultanije, kao i sultani te ostali velikodostojnici i bogataši, gradili vakufe i na taj način pomagali potrebitima, dijeleći svoje bogatstvo.

U tako velikoj i strogo organiziranoj hijerarhiji nije bilo lako opstati pa nije ni čudno da su se svi borili za „svoje mjesto pod suncem“ i za svojih „pet minuta slave“. Nitko nije bio imun na mogućnost da si prigrabi što veću titulu ili bogatstvo, a dodajući uza sve to i čin bratoubojstva koji se omogućavao novom sultanu, normalno je da je svaka žena pokušala učiniti sve da ta sudbina ne zadesi njezine sinove.

Svaki dvor predstavlja moć i slavu države, a svaka kuća moć i slavu neke osobe. Ako je to tako, onda je sultanova kuća trebala izgledati velebno, kako i priliči kući „sultana nad sultanima“, kako su vladara Osmanskoga Carstva nekada znali nazivati. Prekrasne i bogato uređene odaje bile su na raspolaganju njegovoj obitelji i ljubimicama, a njemu su, naravno, pripale najveće i najljepše od svih. Mnogo je tu bilo prostorija: za zajedničko druženje, za poslugu, za opuštanje i provođenje slobodnog vremena te brojne druge. Sultanije, dame, prinčevi i princeze često su odlazili i na izlete te su uživali na čistom zraku i prekrasnoj prirodi na periferiji grada.

Ljepota i izgled svima su bili bitni pa nije trebala postojati posebna prigoda kako bi plemkinje i dame izgledale dotjerano i lijepo. Po različitoj odjeći odmah se moglo vidjeti kome je gdje mjesto u hijerarhiji. Od žena je na prvome mjestu bila sultanija majka, zatim sultanove sestre, žene sultana, njihove kćeri, razne priležnice i miljenice, a najzad na red dolaze kalfe i ostala posluga. Muškarci su posloženi tako da je na čelu sultan, a zatim slijede njegovi sinovi ili braća, glavni bijeli pa crni eunuh, a potom njegova pratnja.

Osmanskih sultana bilo je prilično mnogo, a svaki je od njih ostavio nekakav trag u povijesti te, prije svega, obitelji i dinastiji. U radu se navode svi sultani Osmanskog Carstva, uz poseban osvrt na njihov privatan život. Na kraju je objašnjen pojam bratoubojstva te kako je i zašto do njega došlo.

1. O haremu

1. 1. Podrijetlo, značenje i uređenje institucije

Harem je kao institucija raširen kroz mnoga vremena i područja pa je tako, osim na Bliskom istoku, bio poznat i u Indiji, Kini, Bizantu, Iranu, ali i u renesansnoj Italiji (u patricijskim dvorcima Toskane). Međutim, osmanski je harem najpoznatiji primjer ove institucije. U palačama današnjih naftnih bogataša možda se nalazi mnogo žena, ali to se smatra zastranjenjem (*bid'at*) i nema veze s tradicijom.[1] Kulturna povijest Osmanlija ukazuje na razloge zbog kojih je tradicija harema tamo postojala. Ropsko priležništvo (uzimanje žene ropkinje radi reprodukcije) osmanska je tradicija, a do legitimnog braka dolazi zbog djece.[2] Ono služi za isticanje patrijarhalne moći, tj. nasljeđivanja putem sinova. Razlozi zbog kojih brak sultana i robinje nije bio uobičajen, iako ima iznimaka, nalaze se u želji da ni jedna žena ne stekne preveliku moć, ne ističe se te bude odana samo svojemu mužu. Zašto robinje? Njih se nije moralo udati, kao što se moralo slobodne žene koje imaju obitelj, dok je robinjama jedina obitelj vladar. Usprkos tome, jačanje žena na dvoru nije spriječeno, o čemu će više riječi biti nešto kasnije.

Riječ *harem* na arapskome znači „ono što je zabranjeno, skriveno".[3] U religijskom smislu ta riječ znači posebno sveto mjesto Meke i Medine jer je područje oko tih gradova harem, što znači da su običaji i pravila koji su negdje dozvoljeni ovdje zabranjeni (zaštićeni, nedirnuti).[4] To je dio muslimanske kuće u kojem borave žene, a simbol je svetosti, privatnosti i časti glavnoga muškarca kuće. Kada se govori o turskoj povijesti, tada se misli na zaseban dio u osmanlijskim palačama, kućama i rezidencijama u kojem su boravile žene, a ostalim muškarcima pristup je bio zabranjen. Dakle, na sultanovu dvoru harem predstavlja dio koji je rezerviran samo za žene sultana i njegovu obitelj, a pristup strancima strogo je zabranjen. U palači Topkapi (palača osmanskih sultana od zauzimanja Carigrada, od tada Istanbula) postojali su sultanski harem (*Harem-i Humayun*), koji se odnosi na administraciju i

[1] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 92.
[2] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 118.
[3] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 91.
[4] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 126.

odnose s javnošću, i *Harem Dairesi* gdje sultan („Božja sjenka na Zemlji“) živi zajedno sa svojom obitelji.[5] O ovome se dijelu harema uglavnom pogrešno priča, a na što se točno misli objasnit ćemo nešto kasnije u radu. *Harem Dairesi* najvažniji je dio dvora i državnog protokola jer je to sultanova kuća, na čijem se čelu nalazi sultanova majka (*Valide sultan*). Osim samoga sultana i njegove majke, u haremu su živjele i njegove žene (*hasekis*), konkubine (*džarije*), čija je uloga bila zabavljati sultana u njegovim privatnim odajama, sultanovi sinovi - prinčevi (*sehzades*), njegove kćeri (*sultane*) te sestre koje se nisu udale (također *sultane*).[6] Tu su također i žene koje nikada nisu ni vidjele sultana. One su se udavale ili su, pak, ostajale raditi kao posluga zajedno s eunusima (jedini muškarci koji su smjeli biti u haremu, zbog čega su bivali kastrirani). Svatko od njih imao je strogo određenu ulogu.

Harem koji je predstavljao oličenje sigurnosti i blagostanja (dvorski harem) javlja se za vremena uspostave sigurnosti (od Murata I. i Bajezita I. – sredina 14. stoljeća nadalje), a ne za vremena ranih osmanskih vladara.[7]

1. 2. Elitno ropstvo

Islamski svijet nije osuđivao ropstvo kao takvo, ali je učio da se prema robu treba odnositi humano i da je oslobođenje roba lijepo i hvalevrijedno djelo, pa su tako oslobođeni robovi bili prihvaćeni kao ravnopravni članovi zajednice i mnogo je primjera onih koji su dosegnuli visoke pozicije.[8] Moglo bi se ukratko reći da je u osmanskom društvu biti rob bila čast i povlastica. Bio je također moguć i zakonit islamski brak s robinjom, no o tim ćemo primjerima govoriti nešto kasnije.

Uređenje harema bilo je slično uređenju cijeloga robovskog sustava i organizacije paževa. Žene koje su poslane na dvor sultana bile su pomno birane među ratnim zarobljenicama ili onima koje su se našle na tržnici robljem, a često su bile darovi visokopozicioniranih službenika dvora. To su bile najljepše djevojke iz cijeloga Carstva. Mnoge gruzijske i kavkažanske obitelji poticale su kćeri da odu na

[5] http://anon-ftp.iza.org/dp3556.pdf
[6] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[7] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 118.
[8] Isto, str. 119.-120.

dvor kao konkubine, kako bi živjele udobno i luksuzno.[9] Kao i ostali paževi na dvoru, te su djevojke najprije prolazile kroz bogatu naobrazbu i obuku. Nakon što bi došle na dvor, zajedno su živjele u dvije velike sobe, takozvanoj Maloj i Velikoj odaji, a potom su dobivale naziv novakinje (*adžemi; acemi*).[10] One koje bi se najviše istaknule poslane su sultanu u odaje kao priležnice, a sve u svrhu reprodukcije i osiguranja za nastavljanje dinastije.

1. 3. Brak i harem

Poligamija je općenit termin koji podrazumijeva brak s više od dvije žene, a žena koja je prva udana ima viši status od drugih (to je glavna žena). Kur'an ograničava taj broj žena na četiri, a nadalje tumači kako je monogamija normalna pojava te da se poligamija javlja u iznimnim situacijama kao što su ratovi koji su učinili mnoge žene siromašnim udovicama pa dolazi do neophodne pojave poligamije u ratničkom društvu.[11]

Sultanove su se žene nazivale *ikbal*, *haseki* ili *kadin efendi*.[12] Posebni bračni zakoni sultana teško su razumljivi suvremenicima, a posebice Europljanima za koje je sultan bio „sin ropkinje". Do kraja XIV. stoljeća sultan nije mogao po zakonu sklopiti službeni brak kao što su to mogli vladari na Zapadu, već je stvarao potomke s ropkinjama (miljenicama) iz harema, koje najčešće nije odabirao sam, već je to činila žena koja ima vrhovni nadzora nad haremom.[13]

Do kraja 15. stoljeća osmanski sultani su sklapali poligamne brakove te su imali običaj ženiti se za kćeri okolnih vladara, kao primjerice anadolskih bejluka, Bizantskog Carstva, Srpskog i Bugarskog kraljevstva.[14] Taj običaj bio je rasprostranjen i u ranijem tursko – islamskom svijetu, a takvi su brakovi pridonosili

[9] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[10] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 106.
[11] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 122.
[12] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 172.
[13] Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske,* Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 18.
[14] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 172.

jačanju osmanske države. Na taj su način Osmanlije mogle opravdati svoje pravo na vladanje tim zemljama, a žiteljima dopustiti da zadrže svoju vjeru, jezik i običaje.[15] Nerijetko su to bile kćeri vladara čiju je zemlju sultan pokorio, strankinje koje su bile razlog hvaljenja i prestiža, a opet nisu mogle uvjetovati unutarnju politiku rodbinskim vezama kao što je to bio slučaj na Zapadu.[16] Poligamne brakove potvrđuju izvori koji govore o ranom osmanskom periodu. Evo jednog takvog primjera „carskoga vjenčanja" sultana Murata u XV. stoljeću: „(…) *Sultan Murat okupi vojsku, s namjerom da zauzme cijelu despotovu zemlju. Čuvši to, despot Đurad Branković je ponovno poslao emisare. Poslao ih je s nebrojenim darovima i s porukom: „Miraz moje kćeri je gotov. Pošaljite čovjeka, uzmite svoju robinju." Paše rekoše sultanu: „ponudu treba prihvatiti." Iz Skopja poslaše Ishak begovu ženu. Odoše ravno u Smederevo. Branković im je u susret poslao supruge ne-muslimanske vlastele i priredio i neobičan doček. Uz veliko poštovanje doprativše ih do Smedereva. Potpisali su djevojčin miraz. Potpis su predali Uzbek agi. Kažu da je Branković tom prilikom izjavio: „Ja miraz nisam dao svojoj kćeri, caru sam ga dao. Ako mu se sviđa, može ga dati svojoj robinji; ako ne, može ga dati bilo kojoj drugoj svojoj robinji." Ukratko, djevojku odvedoše u Jedrene. Car joj nije priredio svadbu rekavši: „Što će svadba za kćer jednog nevjerničkog spahije.* (...)"[17] Iz ovog teksta možemo zaključiti da je sultan uzeo za ženu kćer jednoga despota kao znak superiornosti i moći nad njime, učinivši je svojom ropkinjom, a nije joj održao ni svadbu, ukazujući mu tako da ga smatra svojim podređenim, kao što smatra i druge vladare oko sebe. Sultani nisu mijenjali čak ni imena djevojaka kršćanki koje su uzimali za žene.[18]

Glavni razlog za sklapanje ovakvih brakova bili su specifični uvjeti pod kojima se osmanski svijet tada nalazio. Naime, budući da su konstantno ratovali i imali jaku želju da se nastane na tom golemom prostoru, ženili su se udovicama Bizantinaca i na taj se način sprijateljili s bizantskim vođama.[19] U harem su također dolazile robinje

[15] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 505.
[16] Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske,* Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 18.
[17] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 116.
[18] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 172.
[19] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 118.

koje su konjanici Krimskog kanata dovodili kao ratni plijen iz Ukrajine i Poljske, a državni su službenici imali običaj kupovati lijepe robinje i poklanjati ih sultanu.[20]

Za vladavine sultana Mehmeta Fatiha na visoke su upravne položaje počele dolaziti osobe putem odabira – *devširme* pa je tada uveden običaj ženidbe robinjama koji se zadržao do pada Carstva.[21] No ovaj običaj nije postao i pravilo jer je i među kasnijim sultanima bilo onih koji su se ženili kćerima uglednih obitelji (sultan Bajezit II., Sultan Osman II.).[22]

Posljednja princeza koja je bila plave krvi u osmanskoj dinastiji je Hafsa Sultan, koja je kao kći krimskog kana Mengi Giraja postala žena sultana Selima I. te kasnije i majka budućeg sultana Sulejmana I.[23] No unatoč pravilima bio je moguć zakonski vjerski brak s robinjom. Upravo se za vladavine sultana Sulejmana I. situacija mijenja u pitanju zakonitog braka s plemkinjama. On je prvi sultan koji je sklopio vjerski brak s ruskom, a prema nekima ukrajinskom robinjom, i na taj način „prekinuo" običaj koji je vrijedio stoljećima za njegove prethodnike. Ta se lijepa i pametna djevojka zvala Rokselana, a kasnije je od sultana dobila muslimansko ime Hürrem i titulu sultanije (iako je umrla prije nego što je njezin sin zasjeo na prijestolje).[24] Do toga braka došlo je zato jer je ona bila iznimno sposobna žena, s velikim utjecajem na samoga sultana, a treba imati na umu i činjenicu da se sultan Sulejman osjećao dovoljno snažnim zbog velike moći koju je imao pa se nije bojao spletki različitih frakcija na dvoru.[25] Sin Sulejmana Veličanstvenog, kasnije sultan Selim II., također je sklopio brak s robinjom Nurbanu koja je kasnije postala i sultanija majka. Da ju je jako zavolio, svjedoče pjesme koje joj je pisao, a danas se smatraju najljepšima u osmanskoj literaturi.[26] Kasnije ponovno nastupa razdoblje kada sultani nisu sklapali zakonite vjerske brakove, a to je doba između 1574. i 1687., kada nastupa prevlast utjecaja sultanove majke (*Valide sultan*). Izuzetci nastaju u sedamnaestom stoljeću, za sultana Osmana II. i Ibrahima I., koji sklapaju vjerske brakove. No bez obzira jesu li ili nisu sklopljeni zakoniti brakovi, četiri sultanove

[20] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 93.
[21] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 172.
[22] Isto, str. 172.
[23] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 92.
[24] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[25] Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske,* Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 18.-19.
[26] http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani

odabranice (*haseki*), a četiri je broj zakonitih žena u islamu, nosile su počasni naziv kaduna (*kadin*) te su time dobivale poseban položaj.[27] Gotovo uvijek je vrijedilo pravilo da ona žena koja je prva udana ima viši status od drugih te se smatra glavnom ženom. Prema *ajetima* koje tumači Kur'an muškarac bi trebao svakoj ženi pridavati jednaku pažnju, biti prema svima pravedan i sve ih jednako zbrinuti i činiti ih sretnima.[28] No ne može reći da je to bilo pravilo u haremu kada se govori o odnosu sultana prema njegovim ženama. Uvijek je bilo više onih nesretnih i lišenih sultanove pažnje i naklonosti.

Za razliku od žena, priležnice nisu imale poznato podrijetlo, ali je poznato odakle su uglavnom dolazile. Tako su se tu našle i ljepotice koje su zarobili gusari na Sredozemnom moru te mlade djevojke s Kavkaza i Balkana koje su vlastite obitelji davale trgovcima robljem kako bi se izbavile iz bijede. Situacija se mijenja u 19. stoljeću kada čerkeske i dagestanske plemićke obitelji počinju slati svoje kćeri u palaču kao da otpremaju mladu, a sve to radi osjećaja povezanosti i odanosti osmanskoj dinastiji.[29] Ipak, većina dvorskih djevojaka nije bila te sreće pa su se udavale izvan palače, uglavnom za paževe koji su napuštali dvor kako bi otišli obnašati službe izvan njega. Isto kao mladići koji su iz Unutarnje službe dvora (*Enderun*) dobivali upravne funkcije u Vanjskoj službi (*Birun*), tako su se žene iz harema, od kojih su neke bile i sultanove miljenice, nekada udavale za dvorjane ili druge činovnike.[30] Upravo to pokazuje i jedan zanimljiv natpis koji se nalazi iznad vrata harema: „*Bože, koji otvaraš vrata dobra, otvori i nama vrata dobra.*[31]

Zanimljiva je činjenica da ni jedna od majki turskih sultana nije bila Turkinja niti je bila rođena kao muslimanka, kao što nije neophodno bila ni zakonita žena prema šerijatu. Sve su bile grčkog, bugarskog, srpskog, židovskog, ruskog i francuskog podrijetla te su kasnije prešle na islamsku vjeru i dobile muslimansko-turska imena.[32]

Iz harema su također izlazile sultanije (princeze) koje su rođenjem stekle tu titulu, a bile su to sestre, kćeri ili tete sultana. One su se udavale za

[27] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[28] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 121.
[29] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 94.
[30] Isto, str. 95.
[31] Na i. mj.
[32] http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani

visokopozicionirane državne službenike i zadržale su sve pogodnosti u braku kao pripadnice dinastije. Njihove bi se zaruke obznanile često dok su još bile djevojčice.[33] Ženidbom u sultanovu obitelj ta osoba postaje zet (*damat*) sultana i cijele dinastije, što mu daje veliku moć i mogućnost napredovanja u karijeri, ali s druge strane ga obvezuje na lojalnost svojoj obitelji pa to pogoduje sultanu koji tako ima lojalne velikodostojnike.[34] No ta mu veza nije bila garancija da će ostati živ ukoliko napravi neku grešku ili postane prijetnja sultanovoj vlasti.

Osim što su bile materijalno osigurane, njihovi su im se muževi morali klanjati i morali su ih iznimno poštovati, iako se nekada radilo i o velikim vezirima koji iza sultana imaju najveću moć u Carstvu. Na kraju krajeva, oni su bili njihove sluge u širem smislu. Ukoliko sultanija nije više htjela biti u braku, na jednostavan je način razvrgavala brak tako što je tri puta za redom izrekla rečenicu: „Razvodim se! Razvodim se! Razvodim se!". Višeženstvo također nije bilo moguće u brakovima sa sultanijama (brakovi su ostajali monogamni), a ako je budući muž i imao ženu u trenutku kada je zatražio njezinu ruku, morao je taj brak razvrgnuti.[35]

Neki brakovi između visokih dužnosnika i sultanija bili su sretni iako mladenka i mladoženja uopće nisu sudjelovali u njihovom ugovaranju.[36] Za takav primjer može se navesti zapis Evlija Čelebija o njegovom rođaku Melek Ahmed–paši, nastao početkom XVII. stoljeća, koji opisuje neizmjernu tugu kada je izgubio svoju suprugu, princezu Ismahan Kayu, pri porodu nakon petnaest godina braka.[37]

Kao primjer može se navesti i ljubavno pismo Ibrahim-paše namijenjeno sultaniji. On je, naime, bio mladoženja sultanove sestre Hatidže sultanije, kojemu sultan nije dao da vidi buduću ženu prije braka pa joj u pismu izražava koliko očajnički čezne za njom.[38]

Evlija Čelebi također je zabilježio i opisao jednu zanimljivu situaciju između dvoje supružnika (osmanske princeze i Melek Ahmed-paše iz prethodnog slučaja), koja pokazuje kako je bilo sukoba pa čak i uvreda upućenih na sultanijin račun od

[33] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.,str. 154.
[34] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992.,str. 110.
[35] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 137.
[36] Isto, str. 138.
[37] Na i. mj.
[38] Isto, str. 140.

njezina supruga.[39] Priča je započela onda kada je sultanija zatražila više novaca od svojega supruga, a on ju je uvrijedio rekavši joj da je stara i ružna te da se nije svojevoljno njome oženio (što je bio česti slučaj) pa je svađa završila tako što je paša otišao iz palače ne namjeravavši više ni pogledati suprugu.[40] Poznato je također i nekoliko primjera brakova iz XVIII. stoljeća kada su sultanije jedva ikada vidjele svoje supruge.[41] Razlozi se mogu samo nagađati, ali treba uzeti u obzir da su visokopozicionirane osobe imale jako mnogo obveza i dužnosti pa je to sigurno bio jedan od razloga izostanaka. Ipak je moguće i to da nisu bili sretni u braku jer su oni vrlo često bili isključivo političkog karaktera i nisu sklapani uvijek uz suglasnost supružnika. Je li paša koji je vrijeđao svoju suprugu princezu bio za to kažnjen u ovom slučaju nije poznato, ali zasigurno nije sve ostalo neriješeno. Sultan je imao mnogo većih i važnijih briga oko upravljanja Carstvom da bi se bavio bračnim razmiricama svojih teta i kćeri, no vrijeđanje i sramoćenje sultanija od njihovih supruga sigurno nije ostalo nekažnjeno.

U izvorima se nalaze vrlo bogato opisane svadbe sultanija – sultanskih kćeri, ali se rijetko nailazi na opise svadbi sultana i prinčeva. Neke su žene sultana imale jako veliki utjecaj u palači i kod svojih muževa, ali i na unutarnju i vanjsku politiku. Radi takvih se žena cijeli jedan period osmanske povijesti naziva *Kadinlar Sultanati,* što bi značilo razdoblje vladavine žena. Takve su bile sultanija Hürrem, sultanija Nurbanu, sultanija Safije i Kösem sultanija.

1. 4. Haremske sudbine

Harem je prije svega predstavljao jedno kućanstvo sa strogo organiziranom hijerarhijom i pravilima i kao takav nipošto nije bio mjesto za zabavu. Tu je započinjao život nesretnih djevojaka kojima nije bilo nimalo lako opstati, a samo one kojima je sreća bila naklonjena popele bi se na najveće položaje. Ljudi često pričaju o haremu, a da pritom iskazuju nepoštovanje prema jednoj zajednici ljudi iz povijesti jer ne shvaćaju koliko je život u njemu bio težak i kakav su u isto vrijeme kulturni

[39]Isto, str. 138.
[40] Na i. mj.
[41] Isto, str. 139.

ambijent stvorile te sposobne i inteligentne žene koje su njemu živjele i opstajale.[42] Ako ništa drugo harem bi trebalo poštovati kao jednu kuću, a ukoliko se netko odluči posjetiti ga u palači Topkapi, tada bi se valjalo najprije o njemu dobro informirati.

U haremu je bilo nejednakosti isto kao u svakome društvu. One sretnice koje su se isticale (ljepotom, inteligencijom ili nekom drugom vrlinom) postajale su sultanove miljenice (*ikbal*), koje su postavši majke prinčeva (potencijalnih budućih sultana) dobivale titulu *haseki*. Ukoliko bi sin neke *haseki* jednoga dana postao sultan, tada bi ona dobila naziv sultanije majke (*Valide Sultan*), što je najviši čin koji žena može dosegnuti u haremu. Događalo se i to da je nakon smrti muža sultana neka *haseki* poslana u Staru palaču (*Eski saray*), pa bi se vratila u palaču Topkapi ukoliko bi njezin sin postao sultan te bi joj se pritom putem iskazivalo poštovanje, a sultan bi joj u palači poljubio ruku.[43]

Nakon što je ubijen sultan Selim III. (XIX. stoljeće), sultan Mahmud II. odlučio je napustiti palaču Topkapi i živjeti u drugoj palači, a njegov su primjer slijedili i drugi sultani koji su živjeli po raznim palačama (Besiktas, Dolmabahce, Ciragan, Beylerbeyi...).[44] Iako je u prostorijama tih palača nastavljen život i tradicija harema, počinju se osjećati neke temeljne promjene, ali je zadržan njegov simbolički značaj. Posljednji je harem ukinut je 1909., kada se raspada Osmansko Carstvo, a posljednji sultan Mehmet IV. prisiljen je pobjeći iz zemlje. Danas je palača Topkapi pretvorena u muzej.

Sami počeci kontakta Zapada s islamskim svijetom obilježeni su sukobima i ratovima pa se tako stvaraju određeni stereotipi s jedne i druge strane o nekim pojmovima. Harem je također jedan od njih. U XVI. stoljeću raste potreba za europskim liječnicima u Osmanskom Carstvu koji pridonose prikazima harema. Tu se ubrajaju i razni putnici, hodočasnici, trgovačka izvješća, diplomati, umjetnici koji su slikali razne portrete te su prikazivali turske ličnosti na egzotičan način, znanstvenici koji su propagirali predodžbe o Turcima, povjesničari... Da su s obje strane postojali stereotipi potvrđuje činjenica da su skoro svi muslimani bili začuđeni prevelikom slobodom koju su imale zapadnjačke žene, a zapadnjaci su s druge strane bili znatiželjni što se događa u skrivenim odajama muslimanskih žena, a pogotovo onih

[42] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 100.
[43] Isto, str. 94.-95.
[44] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm

na dvoru sultana. Zapravo su s obje strane nastale samo predodžbe i stereotipi. Institucije harema, poligamije i konkubinata izazivale su zapanjenost, osudu i zavist zapadnih posjetitelja, koji su se bavili ljubavnim detaljima (uglavnom iz mašte) pa je zanimljiva činjenica da je u većini europskih jezika riječ *saray* (koja je perzijskog podrijetla i znači dvorac) dobila značenje samo dijela dvora rezerviranog za žene (vjerojatno jer je to bio jedini dio za koji su Europljani bili zainteresirani).[45]

Prije nego li se u radu iznese zapadnjački stav prema ovoj instituciji, valja napomenuti da se ne može reći ni da su narodi i vladari kod kojih nije bila prisutna praksa harema imali veće poštovanje prema ženi. Tako je, primjerice, Luj XIV. u dvorcu Versailles vodio raskalašen život s mnogo žena, na kojima bi mu pozavidjeli i njegovi suvremenici Mustafa II. i Ahmed III.[46]

Možda su djevojke i posluga koji su dovedeni u harem bili dio ratnoga plijena te su silom tamo dovedeni, ali to zasigurno nije bio kraj i propast njihovog života. Osmanlije su bile vrlo blagonaklonjene prema drugim kulturama i vjeroispovijestima, a to su pokazivali tako što su na područjima koja su osvojili dopuštali ljudima da i dalje žive po svojim običajima i da zadrže svoju vjeru. Isto su činili i u svojem domu. Svaki je rob, došavši kod nekoga uglednika u kuću, mogao napredovati, školovati se ili se pak udati ili oženiti za svojega gospodara. Mnogi su oslobađali svoje robove te im tako dopustili da žive kao slobodni ljudi i da se vrate u svoju rodnu zemlju ako to žele. Da im je bilo dobro tamo gdje se nalaze, pokazali su tako što bi unatoč svim slobodama i dalje ostali tamo gdje jesu.

U haremu su sudbine na sličan način podređene takvome uređenju. Tamo je, naime, svatko tko je bio dovoljno mudar, discipliniran i odan, mogao napredovati i prilično se obogatiti. Svatko je za to imao priliku, što se ne može reći i za zapadnjačke dvorove gdje su robovi i posluga uvijek to i ostali. No, naravno, nije sve samo u bogatstvu i napretku i vjerojatno je bilo mnogo onih kojima ništa od toga nije značilo koliko bi im značilo ostati u svojoj zemlji, sa svojim obiteljima koje su vjerojatno tragično završile u nekome ratu ili pljački. Ali, kako je već spomenuto, mogli su ti robovi jednoga dana doći i do prilike za odlaskom. Bilo kako bilo, većina njih je vjerojatno nakon nekog vremena shvatila da ne može pobjeći od sudbine i da

[45] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 139.
[46] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 91.-92.

je najbolje iskoristiti ono što je u tome trenutku pruženo. Kasnije bi robinje koje su se udale za sultana i rodile mu djecu bile i vezane za obitelj i tu zemlju te su stremile ka tome kako biti što utjecajnije i moćnije u haremu, pa čak i u državnoj politici.

2. Populacija harema

Nakon primjene zakona o *Kafesu* (stanovi u sklopu harema koji su odvojeni „Zlatnim vratima" – Cinis Kapi, u kojima borave prinčevi umjesto da idu u pokrajine), broj stanovnika u haremu se znatno povećava jer su prinčevi i njihovi haremi ostali u palači.[47] Stanovništvo harema se povećava također za vladavine Murata III., Ahmeda I. i Ibrahima I., koji su više vremena proveli u spavaćim sobama od ostalih sultana, a time povećali i troškove.[48]

2. 1. Titulature

Na početku vladavine Osmanlija (XIII. – XV. stoljeće), institucija harema bila je još prilično slabo organizirana i jednostavno strukturirana.[49] Širenje Carstva pratio je sve zamršeniji ustroj harema koji dostiže vrhunac za vladavine sultana Sulejmana Veličanstvenog.[50] Oblik hijerarhije i obreda preuzet je od Sasanida (perzijska dinastija) i Bizantinaca. Harem je kao institucija bio hijerarhijski strogo organiziran pa ćemo krenuti od dna piramide. Imao je veći broj ureda, gdje je svaka žena imala svoju ulogu, uzimajući u obzir njezinu dob, status i okolnosti pod kojima je došla u harem.[51] Kada bi djevojka stigla na dvor, živjela bi s ostalim djevojkama u dvije velike sobe (Velika i Mala odaja) te bi dobila naziv *acemî* (adžemi – novakinja).[52] Njihova nadzornica bila je upraviteljica harema i nosila je titulu *kâhya kadın*, tj. ćaja-kadun ili domaćica harema, a bila je zadužena usmjeriti nove djevojke u pravome smjeru, kako bi odrasle u profinjene žene koje vladaju mnogim vještinama.[53] Njihova je zadaća također bila i posluživanje ostalih dama u haremu.[54]

---

[47] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[48] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[49] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 480.
[50] Isto, str. 480.
[51] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 126.-127.
[52] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.,str. 106.
[53] Isto,str. 106.
[54] Na i . mj.

Uz haremsku nadzornicu, u hijerarhiji joj je jednaka *hazinedar usta* (rizničarka), koja je odgovorna za vođenje svih troškova harema.[55] Također je bila zadužena za uređivanje isplata mirovina svima koji su napustili dvor i otišli u *Eski saraj* (stari dvorac, gdje su odlazile sve one džarije koje sultan više nije htio ili one sultanije koje nisu imale živoga sina). Ostali članovi uprave bili su *čuvarica odjeće, održavateljica kupaonice, čuvarica nakita, čitač Kur'ana, čuvar skladišta*.[56] Svi su oni imali pod sobom sluškinje koje su zauzimale najnižu stepenicu u hijerarhiji. Najteži poslovi bili su čišćenje podova i zidova, a njih su obavljale crnkinje. Ostale djevojke bile su zadužene za lakše poslove kao što su čišćenje tepiha i održavanje grijanja, a ukoliko se neka djevojka istaknula i pokazala sposobnom, dobila bi bolji posao. Postojala je mogućnost napredovanja pa su tako svi imali priliku prezentirati svoju sposobnost u pravljenju slatkih delicija jer su svi učili kuhati.

Kasnije, kada bi dostigle pubertet, novakinje su postizale činove *câriye* (džarija), *şâgird* (šagrid), *gedikli* ili *gözde*, tj. one koje su zapale sultanu za oko (gediklija – povlaštena). To su bile ujedno i nositeljice privilegije koja je bila nagrada za dugu službu, a osobno ih je izabirao sam sultan i *usta* (usta).[57]

One džarije koje nisu smatrane dovoljno lijepima da odu pred sultana, ostale su samo službenice koje su obavljale jednostavne poslove. Međutim, ukoliko su bile dovoljno inteligentne i pokazale se odanima, mogle su se popeti sve do činovničke službe kao što su nadzor nad haremom i državnom blagajnom.[58] No mogle su konkubine steći i svoju neovisnost i napustiti dvor. Baš kao i svaki majstor i radnik, dobile bi nagradu nakon najmanje devetogodišnje vjerne službe, postale bi slobodne žene te bile financijski osigurane draguljima i drugim vrijednim predmetima.[59]

One koje su smatrane potencijalnim kandidatkinjama za odlazak sultanu, osposobljavane su postati talentirane zabavljačice, a sultan bi ih često predstavljao svojim gostima (ukoliko s njima nije ranije proveo noć). Broj konkubina u haremu se mijenjao pa je tako, primjerice, za sultana Mahmuda I. (XVIII. stoljeće) bilo njih 456, za sultana Abdülmecida (XIX. stoljeće) 688, dok je za sultana Abdülaziza (druga

[55] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 128.
[56] Na i. mj.
[57] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 106.
[58] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 95.
[59] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm

polovica XIX. stoljeća) bilo u haremu prisutno čak 809 konkubina.[60] Po svemu sudeći, njihov je broj rastao kroz vrijeme, a zašto je to bilo tako može se samo pretpostavljati.

Džarije su imale čast posluživati sultanovu majku, žene, djecu, pa čak i samoga sultana, što im je bila odlična prilika kako bi ih zamijetio u mnoštvu lijepih djevojaka.[61] Bilo je mnogo priležnica koje nikada nisu rodile djecu pa su venule iza zidina harema i tamo ostavile svoju mladost. Ako se nakon nekog vremena više nisu sviđale sultanu, udavane su izvan harema, najčešće za pripadnike višeg staleža, dok su neke ostale raditi u jednoj od mnogih službi. Takva hijerarhija bila je prisutna i u ustrojstvu cehova i u činovništvu. Običaj u Osmanskom Carstvu bio je takav da su se svaka vještina ili obrt trebali naučiti kroz odnos naučnik – majstor. Paževi su tako, primjerice, promicani iz Smočnice u Osobnu odaju.

Uste su bile birane iz redova gediklija pa su mogle obavljati posebnu službu za sultana. Kako su one ujedno bivale i žene najvišeg stupnja, neke od njih sultan je odabirao za svoju ložnicu. Te bi žene stjecale naslov *hâs odalık* (has-odalik) ili *hâseki* (hasekija).[62] Budući da je broj četiri u islamu broj zakonitih žena, tako su četiri sultanove odabranice iz reda hasekija mogle nositi titulu *kadın* (kaduna) te su dobivale poseban položaj. No njihovu je slobodu uvjetovalo jedino majčinstvo. Ona haseki koja je rodila dijete sultanu bila bi stupnjevana kao *hāseki kadın* te bi dobila posebne povlastice (svečanu odjeću, samurovinu, prilazila je poljubiti ruku sultanu, dobivala je poseban apartman za sebe i djecu...). Ona žena koja je, pak, prva rodila muško dijete imala je prednost pred svim ostalima, bila je glavna žena te je dobila naziv *baş-kadın* (baš-kaduna) ili *haseki sultan*, ali ukoliko joj je sin umro, nju bi uklonili iz palače i smjestili u staru palaču.

Iznad njih bila je jedino majka onoga sultana koji se nalazio na osmanskom prijestolju. Ona je imala naziv *Valide sultan* ili prevedeno sultanija majka, a taj se naziv za nju počeo upotrebljavati tek u XVI. stoljeću, kada je sultan Sulejman Veličanstveni zasjeo na prijestolje, a njegova majka Hafsa dobila tu titulu (do tada se

[60] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[61] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[53] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 126.-127.

koristio izraz *hatun* – žena, gospođa, dama).[63] Poštovanje majki je značajka svih drevnih društava pa je tako i sultan, ponukan Prorokovim učenjem da „Nebo leži pod nogama Majki", poštivao majčinu vlast u svim aspektima harema i cijenio njezine savjete.[64] Ona zauzima najviše mjesto u hijerarhiji harema, a vladala bi do smrti sina ili do svoje smrti. No neke nisu nikada ni doživjele biti sultanije majke jer su umrle prije nego im je sin postao sultan. Za one koje su poživjele dovoljno dugo pa imale priliku biti najautoritativnije žene u haremu, organizirala bi se ceremonija pod nazivom *povorka majke*.[65] U toj povorci njezin bi sin, tadašnji sultan, popevši se na prijestolje, došao po majku u Stari dvor i doveo je u Topkapi palaču. Sultanije majke bile su apsolutni i neupitni autoritet u haremu, no do tog položaja većinom su došle iz položaja sluškinja. Njezina je moć bila neograničena, kako u haremu tako i u cijelome Carstvu. O njezinim potrebama u haremu brinule su se mnogobrojne sluškinje, uste, kalfe, a izvan palače bilo je također mnogo ljudi u njezinoj službi koji su prikupljali njezine prihode. One su bile vrlo poštovane od sultana, cijeloga harema, ali i mnogih državnika, učenjaka pa čak i od vojnih zapovjednika. Bile su odgovorne za održavanje reda i mira u Carstvu, kao i u haremu. Prva žena koja je dobila titulu sultanije majke bila je Ajše Hafsa, majka Sulejmana Veličanstvenog i žena Selima I.[66] Od sultanije majke se očekivalo da svojega sina vladara vodi kroz vlast, savjetuje ga i uči o pitanjima državne politike, budući da je bila stariji ženski član carske obitelji. Također je često intervenirala u sultanovim odlukama kada su *muftije* (glavari muslimanske vjere) ili *veziri* (ministri) mislili da je donio krivu odluku.[67] Bilo je i onih koje su se uplitale u politiku i zloupotrebljavale svoj utjecaj, kao na primjer sultanije majke iz XVI. stoljeća, Nurbanu i Safije, te Kösem iz XVII. stoljeća.[68]

Kćeri osmanskih sultana po rođenju su dobivale naziv *sultanija* koji dolazi iza osobnog imena, koje je najčešće bilo arapskog podrijetla (Ajše, Fatma, Hatidže, Zejnab...). One su uživale mnogo veću slobodu od ostalih žitelja u haremu pa im je tako bilo dopušteno ići u grad sa svojim kočijama, ali uvijek u pratnji *eunuha*.[69]

---

[63] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA. 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 170.
[64] „Ottoman Harem" – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[65] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008.,str. 171.
[66] http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani
[67] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[68] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008.,str. 171.
[69] „Ottoman Harem" – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html

Njihovi muževi nisu smjeli imati druge žene, a preljub bi plaćali čak i smrću. Prije svega, muž je princezi bio rob pa je ona čak u svojoj palači imala odvojene odaje od njegovih. U izvorima su se često opisivali važni događaji iz njihova života, kao što su njihovo rođenje, svadbe, imovine koje su tom prilikom dobivale, građevine koje su podizale u dobrotvorne svrhe...[70]

Žene su u haremu činile samo pola hijerarhije, dok su ostalu polovicu činili *eunusi*. To su bili ratni zarobljenici ili robovi koji su bili kastrirani prije puberteta. Dijele se na crne i bijele eunuhe. Prema načinu kastracije dijele se na tri skupine: *sandali* (uklonjeni su im svi reproduktivni organi) – to su bili najčešće crnci koji su služili u haremu; *eunuše* (uklonjen im je samo penis) i *eunuške* (reproduktivni organi su im namjerno oštećeni, uvijeni ili podvezani).[71] U ove posljednje dvije skupine najčešće spadaju *bijeli eunusi* koji su najčešće služili u *divanu* (vladi). Većina *eunuha* je na dvor stigla kao poklon *vezira ili begova* (visokih državnih službenika) iz raznih pokrajina.

Glavni crni eunuh (*Kizlar agha*) glavni je sluga sultanove majke, a ima ime *harem agası* (glavni crni eunuh - aga harema).[72] Oni su rukovodili svim poslovima koje je sultanija majka obavljala izvan palače. Ovi su se *eunusi* uglavnom zarobljavali u Egiptu, Etiopiji i Sudanu, a *glavni crni eunuh* bio je treći po stupnju iza sultana i velikog vezira.[73] Sve *crne eunuhe* koji su kupljeni za dvor primali su odgojiteljica harema (*kalfa*) i učitelj (*lala*), koji su ih educirali (čitanje, pisanje, matematika, higijena, održavanje harema...).[74] Oni koji su se istaknuli bili su primani u službe neke od sultanija. Mnoge su titula po kojima su bili stupnjevani, od najnižeg stupnja pa novaka, age, paža, srednjeg stupnja do privatnog. *Eunusi* su također pratili doktore, bravare, tesare, učiteljice glazbe i plesa te ostale za njihovih posjeta haremu.[75] *Glavni crni eunuh* bio je sa sultanijom majkom u istom odnosu kao *kapı agası* (glavni bijeli eunuh – *kapu aga*) sa sultanom. On je bio odgovoran za ostale *crne eunuhe* te je bio vrlo poštovan i ugledan. Budući da od 1574. raste utjecaj sultanije majke, tako

[70] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 172.
[71] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[72] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 481.
[73] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 128.
[74] Isto, str. 133.
[75] Isto, str. 134.

je rasla i njegova moć, sve dok na kraju nije postao i najmoćniji službenik na dvoru. Također je zapovijedao dijelom carske vojske pa je imao titulu *paše* (generala) tri repa (konjska).[76] Dužnosti i zadaća imao je mnogo, a to su bile uglavnom zaštita žena u haremu, briga za novopristigle djevojke, nadgledanje promaknuća žena, organiziranje dvorskih ceremonija, vjenčanja, izvršavanje presuda ženama optuženim za zločin...[77] Također je bio glavna veza između sultana i njegove majke.

Bijele eunuhe dovodili su na dvor iz osvojenih kršćanskih zemalja (Kavkaz, Gruzija, Armenija...) ili su to bili hrvatski, mađarski, bosanski i njemački ratni zarobljenici.[78] Oni su na dvoru imali zadaću nadgledanja ostalih paževa. Svaki je trenutak u njihovom danu bio strogo određen (ustajanje, spavanje, jelo, odmor, igra, razgovori...)[79] Bili su neženje, a pristup izvan dvora bio im je zabranjen do dvadeset i pete ili tridesete godine kada su odlazili s dvora. Svako kršenje pravila kažnjavano je kaznom „primjerenom" prijestupu – javnim ukorom, batinanjem tabana, protjerivanjem s dvora ili čak smrću.[80] *Glavni bijeli eunuh* bio je upravitelj dvorske birokracije i dvorske škole (za bijele eunuhe), a također i glavni vratar, upravitelj bolnice na dvoru te voditelj dvorskih ceremonija.[81] Isto je tako imao kontrolu nad svim porukama koje su ulazile i izlazile iz dvora, nad peticijama i državnim dokumentima koji su upućivani sultanu, kojemu se mogao osobno obraćati. Također je davao preporuke sultanu za imenovanja na dvoru i bio osoba od povjerenja u državnim poslovima.

Eunusi su, dakle, čuvari harema koji su bivali uškopljeni kako ne bi slučajno došlo do neželjenih trudnoća, pa tako i djece koja nisu sultanova, a samo *crni eunusi* mogli su ući u harem. *Bijeli eunusi* su se kastrirali svojevoljno, kako bi mogli postignuti visoke pozicije i moć, a Osmanlije općenito nisu izvršavale kastracije silom.[82] *Crni i bijeli eunusi* postali su žestoki protivnici u stjecanju sultanove

[76] Isto, str. 128.
[77] Na i. mj.
[78] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[79] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 98.
[80] Na i. mj.
[81] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 128.
[82] „Ottoman Harem" – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html

naklonosti i borbi za vlast, sve dok *bijeli eunuh* nije istisnuo crnog koji je bio u podređenom položaju. Svojedobno se na dvoru nalazilo između 300 i 900 *eunuha.*[83]

2. 2. Nejednakosti i nadmetanja

Gdje god u ljudskome društvu postoji razlika, najvjerojatnije će biti i ljubomore i nadmetanja. Tako je isto bilo i u haremu, uzevši u obzir da se u njemu nalazi toliko djevojaka koje su jedna drugoj konkurencija i potencijalna prijetnja. Još kada se njihov cijeli svijet svodi na to kako zavesti i vezati uz sebe samo jednoga čovjeka, nije ni čudo da su te djevojke bile spremne na svašta. Iz toga proizlaze razne intrige i savezništva, ali i trud oko samoga sebe. Svaka je ta djevojka nastojala biti što ljepša, njegovanija, obrazovanija, umiljatija i bliža sultanovoj obitelji, kako bi se i njemu približila. Ali nažalost u takvim je pričama malo onih koje su dobile što su željele i još je manje onih koje su nakon toga bile sretne jer su za dobiveno platile visoku cijenu. Također je bilo samo pitanje vremena kada će sultan svoju ljubav prema jednoj ženi okrenuti novoj, mlađoj i ljepšoj. Zato je najbitnije od svega bilo ostati pribran i pametan te se mnogo puta i držati po strani, kako se sultan ne bi zauvijek od njih okrenuo.

Gotovo da nije postojalo mjesto na kojem razlika u inteligenciji, nadarenosti, ljepoti i zdravlju toliko utječe na život čovjeka kao što je to bilo u haremu, u kojemu je stalno prisutan razvijeni sustav intriga među suparnicama. [84]

Naime, sultanije majke i supruge većinom nisu bile jedna prema drugoj blagonaklone. Da bi postignule moć, nisu prezale ni od čega, pa čak i najgorega – da posegnu na život druge. Najžešće su ratovale majke osmanskih prinčeva kako bi sinovima i sebi osigurale moć. Podmićivale su dame u palači svime i svačime (zlato, dragulji...) kako bi za njih spletkarile ili im donijele neku korisnu vijest od njihove protivnice, kojom će je moći ocrniti pred sultanom.[85] Tim je ženama bilo važno opstati jer je njihov opstanak značio i život njihovim sinovima. Svaki sin njihovih suparnica

[83] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[84] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 98.-99.
[85] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 108.

bio je prijetnja životu njihove djece. To suparništvo zapravo je nametnuto prirodnim instinktom za preživljavanje koji svaka majka nosi u sebi ne bi li zaštitila svoje dijete.

2. 3. Plaće, nagrade i darovi

Hazinedar usta (rizničarka) bila je žena odgovorna za vođenje troškova harema te je uređivala isplate mirovina svima koji su otišli s dvora ili u Stari dvor.[86] Troškovi su harema naime bili jako visoki i kompliciranі.

Žene (službenice) i paževi bili su plaćeni po danu, dakle, imaju određenu dnevnicu, a uz to godišnje dobivaju po tri kompleta odjeće.[87] Svaki odjel imao je svoju odjeću koja je bila izgledom propisana, kako bi se znalo u kojoj službi radi osoba o kojoj je riječ. Tako su službenici odjeveni u skromniju odjeću, dok su žene iznad čina *usta* svoju odjeću ukrašavale krznom.[88] Također je svaka djevojka koja je izašla iz dvora ili se udala izvan njega primala određenu naknadu za svoju službu. Žena koja je sultanu rodila žensko dijete imala je status *hāseki kadın* i ona bi nakon sultanove smrti do kraja života primala džeparac koji je imala i dok je sultan bio živ.[89]

Hāseki kadın i Hāseki Sultan (žena koja je rodila muško dijete sultanu), dobivale su na dar svoje vlastite stanove i robove, uz džeparac koji su primale. Novac i plaću primale su prema mjestu koje su zauzimale u hijerarhiji i u sultanovu srcu. Također su bile obasute luksuznom odjećom, nakitom i raznim vrijednostima, a količina svega toga ovisila je o tome koliko je sultan voli.[90]

Sultanije majke primale su prihode sa svojih osobnih posjeda iz različitih dijelova Carstva, a ti prihodi se nazivaju *pašmaklik.*[91]

---

[86] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 128.
[87] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 95.
[88] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[89] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 127.
[90] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[91] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 171.

Eunusi su primali plaću iz sultanove osobne riznice, a njezina veličina ovisila je o stupnju i zaduženjima koja su imali pojedini eunusi.[92] Uz plaću su svake godine dobivali i po dva odijela i kaput, a odgojitelji i odgojiteljice kojima su bili povjereni često su im sami davali dodatnu plaću.[93] Sve to ukazuje da su bili dobro plaćeni i dobro zbrinuti.

Dalo bi se zaključiti da je u haremu svatko mogao profitirati i biti pristojno i lijepo nagrađen, bilo za svoju službu ili za svoj status. To pokazuje da je biti rob u osmanskom haremu i cijelom Carstvu značilo sasvim nešto drugo od onoga što je to značilo u drugim vremenima i kulturama. Moglo bi se čak i reći da je to bila privilegija na neki način jer se moglo i napredovati i penjati na ljestvici u društvu.

[92] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 134.
[93] Na i. mj.

3. Rast utjecaja harema

Utjecaj harema na državnu politiku neprestano raste od vremena sultana Murata III., a vrhunac moći dostiže u prvoj polovici XVII. stoljeća.[94] U tom je razdoblju harem odigrao važnu ulogu u vladavini samoga Carstva, a sudjelovanje žena u državnoj politici smanjilo je moć i utjecaj sultana. U haremu je ranije bilo puno Europljanki, a kasnije se povećava broj Kavkaskinja, što će se odraziti u personalnoj politici države.[95]

3. 1. Utjecaj žena na politiku

Kako je i ranije u tekstu spominjano, *Valide sultan* vladarica je harema, a njezin utjecaj na dvoru raste u razdoblju između 1574. i 1687. Čak je i sultan, kao i ostali najviši dostojanstvenici na dvoru, uvelike ovisio o damama u haremu najvišeg stupnja. U tome je razdoblju harem bio najveći politički centar.[96] Naime, zauzimanje najviših položaja ostvarivalo se najčešće na inicijativu tih žena. Također su vodile glavnu riječ u mnogim političkim odlukama, iako se smatra da nisu bile za to kvalificirane jer je njihovo obrazovanje bilo usmjereno na izvršavanje obveza u haremu. One su ujedno bile i robinje iz stranih zemalja pa nisu bile dovoljno upućene u prilike osmanske države.

Upravo zbog njihovog velikog utjecaja na poslove države, tadašnje se razdoblje u osmanskoj historiografiji naziva ***Kadınlar Saltanatı*** ili *Razdoblje vladavine žena.*

Sultan Sulejman Veličanstveni, koji je vladao od 1520. do 1566., sklopio je vjerski brak s ruskom robinjom Rokselanom, kasnije nazvanom Hürrem Sultan.[97] Bila je to prva priležnica koja se legalno udala za sultana te je imala veliki utjecaj na

[94] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 107.
[95] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 129.
[96] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 99.
[97] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 128.

njega, pa se može reći kako je upravo ona „započela" Vladavinu žena,[98] koja završava smrću sultanije Türkhan 1687.[99]

Prema predaji, upravo je ona bila ta koja je dala preseliti osoblje harema iz staroga dvora u Topkapi palaču.

3. 2. Kadınlar Saltanatı ili Razdoblje vladavine žena

U politici kakva je ustaljena u Osmanskom Carstvu, gdje je carstvo pod jednom vladajućom dinastijom, normalno je da glavna žena kuće te obitelji, u ovom slučaju sultanija majka, igra važnu ulogu u pitanju autoriteta i izvan kućanstva, dakle, u politici.[100]

Kako je već i ranije spomenuto, Hürrem sultanija prva je priležnica koja se legalno udala za sultana. Inače je jako utjecala na sultana Sulejmana Veličanstvenog, kojem ju je prvi put poslao veliki vezir Ibrahim, nakon što ju je kupio na tržnici robljem. Rodila je sultanu petero djece; jednu kćer i četiri sina, od kojih će jedan kasnije postati sultan Selim II.[101] Uspjela se nametnuti Sulejmanovoj prvoj ženi Mahidevran, koja je rodila najstarijeg sina Mustafu. Kada je 1541. izbio požar u Staroj palači, u kojoj je bio smješten harem, Hürrem je uspjela nagovoriti sultana da se premjesti u Topkapi palaču.

Ona je znala ući u sultanovu dušu govoreći mu ono što je on želio čuti, kako bi ga što više vezala za sebe ili kako bi joj oprostio nešto što je zgriješila, a o tome svjedoče mnogobrojna pisma koja je upućivala sultanu Sulejmanu. Ovo je jedan primjerak takvog pisma: *Moj gospodaru, tvoje odsustvo raspalilo je u meni vatru koja se ne da ublažiti. Smiluj se ovoj napaćenoj duši i požuri s odgovorom da bih u njemu uzmogla naći barem malo utjehe. Moj gospodaru, kada budeš čitao moje pismo, poželjet ćeš da si napisao više da bi iskazao svoju žudnju. Kada sam čitala tvoje pismo, tvoj sin Mehmed i tvoja kćer Mihrimâh bili su pored mene, a suze su tekle iz njihovih očiju. Njihove suze su me izludile... Pitaš se zašto sam ljuta na Ibrahîm-pašu.*

[98] Na i. mj.
[99] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[100] http://anon-ftp.iza.org/dp3556.pdf
[101] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm

Kada – uz Božju pomoć – budemo ponovo zajedno, objasnit ću ti i saznat ćeš uzrok.“[102] Njezina pisma također prenose ozračje bliskosti između njih dvoje jer se ona ne bi usudila tako mu pisati da to nije istina, a u pismima mu često prenosi i pozdrave ostalih pripadnica harema, daje mu savjete itd.[103]

Zajedno s haremom u palaču stiže pregršt robova i posluge. Razni velikodostojnici posjećivali su palaču, a na taj način žene u haremu bile su bliže *Divanu* (državnom vijeću) putem kojega se upravljalo Carstvom.[104]

Sultanija Hürrem je toliko snažno utjecala na Sulejmanovo mišljenje da je uspjela u naumu da on smakne svojeg najstarijeg sina Mustafu kojeg je imao sa svojom prvom ženom.[105] Naime, Mustafa je kao najstariji sin bio najjači pretendent na prijestolje, što je ugrožavalo njezine sinove koji bi najvjerojatnije bili smaknuti ukoliko bi spomenuti postao sultanom. Tako je Hürrem, iskoristivši sultanovu sklonost strahovima i neurozama, uspjela uvjeriti vladara da je princ planirao urotu s *janjičarima* da bi smaknuo oca.

Sulejman je bio posljednji sultan koji je osobno vladao Carstvom i predvodio vojsku u bitkama. Kasniji su sultani vlast više prepuštali velikim vezirima, a žene su tako pronašle put u vlast podmićivanjem i poticanjem vezira i ostalih visokopozicioniranih državnika na temelju njihove vjernosti i zasluga.[106]

S rastom utjecaja žena na državnu politiku, sultani su sve više pažnju okretali od stvarnog vladanja ka užitcima harema.

Sultan Selim II. (1566.–1574.) jedanaesti je sultan koji vlada Osmanskim Carstvom, sin je sultana Sulejmana Veličanstvenog i imao je četrdeset i dvije godine kada je stupio na prijestolje.[107] Njegova prva žena bila je sultanija Nurbanu koja je rodila sultanu tri kćeri i sina, budućeg sultana Murata III. Nurbanu je rođena kao nezakonito dijete jedne ugledne grčko-venecijanske obitelji, a u Istanbul je stigla sa

---

[102] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., 108.
[103] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., 140.
[104] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[105] Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske,* Srednja Europa, Zagreb, 2012., 19.
[106] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[107] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 129.

svega dvanaest godina, kada su je Turci zarobili na egejskom otoku Parosu.[108] Tada je postala ropkinja u Topkapı dvoru, a ime Nurbanu dobila je kada je bila izabrana za harem tadašnjeg princa Selima.

Upravo njome, prema nekima, započinje pravo doba vladavine žena, kada je nekoliko moćnih žena u haremu imalo veliki utjecaj u državnoj politici. Te su žene također imale veliku ulogu u savjetovanju samih sultana kao njihove majke ili žene.

Sultanija Nurbanu dominira haremom za Selimove vladavine i tijekom prvih godina vladavine sina Murata III. Između ostalog, održavala je korespondenciju s Caterinom de Medici (kraljicom i regenticom za kralja Henrija III. Francuskog), održavajući i podržavajući tako dobre odnose između francuskog i osmanskog dvora.[109]

Sin Selima II., Murat III., također je imao samo jednu ženu stupivši na prijestolje. Bila je to djevojka albanskog podrijetla, Safye, kojom se 1563. i oženio. Safye je Muratu III. rodila sina Mehmeta III., budućeg sultana.[110]

U želji da sinu osigura više od jednoga nasljednika, sultanija Nurbanu stalno mu je slala priležnice, tako da je sultan Murat III. imao čak dvadesetak sinova i dvadeset i sedam kćeri.[111] Pomalo je sultan postao manje obazriv prema političkim pitanjima i sve više ovisan o majci Nurbanu u tome pitanju.

Te su pametne i snalažljive žene imale diplomatsku ulogu pa tako zajedno s njihovom moći raste i moć *crnih eunuha*. I one i oni su pored vladanja haremom imali i ulogu u vladanju Carstvom. Sultanija Nurbanu bila je važan savjetnik svojem sinu Muratu III., kao što je sultanija Safye bila i Muratu III. i svojem sinu Mehmetu III.[112] Safye je također imala utjecaja kao savjetnik za državna pitanja, a sam sin sultan smatrao ju je mudrom i razboritom.[113] Inteligencija ove sultanije očituje se i u činjenici da je svoje dostojanstvo i status zadržala upravo ne pokazujući ljubomoru i gorčinu radi drugih žena koje su odlazile u krevet njezinome mužu, sultanu Muratu III. Čak je kasnije i sama slala djevojke kako bi pokazala svoju zahvalnost na svemu što ima, a

[108] N ai. mj.
[109] Isto, 129.
[110] Isto, 129.
[111] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[112] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 130.
[113] Na i. mj.

zapravo je tako njime manipulirala prema svojim željama. Kada su sultanu dosadile ostale konkubine, on se ponovno okrenuo svojoj zahvalnoj i strpljivoj ženi Safye za druženje.[114]

Zbog toga što su položaji u državnom aparatu „prodavani i kupovani" i što se harem neprestano miješao u vlast, oni koji su radili u kancelariji dobivali bi titule vezira ili su, pak, bivši janjičarski age dobivali položaj u fisku, što znači da su nekompetentni ljudi bili na različitim položajima.[115]

3. 3. Sultanije – majke, borba za sinove i devširma

Emocije nisu bile dopuštene i poželjne za pokazivanje, pa čak ni one između majke i djeteta. Dijete nije smjelo ni ući u majčine odaje bez poziva, a njihov odnos je cijelo vrijeme promatran pa su razgovori između majke i djece vođeni tiho i ljubazno, bez prevelikog podizanja tonova čak i slučaju nesuglasica.[116]

Sultanije – majke i supruge nisu gajile velike simpatije jedna prema drugoj, a kako bi postignule moć i popele se što više u hijerarhiji, bile su spremne učiniti razne strahote jedna drugoj.[117] Ipak su najžešće suparnice bile majke osmanskih prinčeva koje su se borile za svoju moć, kako bi mogle utjecati na osiguravanje prijestolja svojem sinu. Osim što su se borile za to da njihov sin sjedne na prijestolje, borile su se i za to da im sin ostane živ jer ako je postao novi sultan značilo je da neće biti pogubljen kao njegova braća. Da bi postignule što bolji status svojih sinova, morale su se boriti prvenstveno za naklonost sultana, kako bi imale utjecaj nad njim, pa onda i nad državnim poslovima. Tako je, primjerice, Hürrem sultanija imala toliki utjecaj nad sultanom Sulejmanom Veličanstvenim da ga je uspjela uvjeriti i nagovoriti da ubije svojeg vlastitog sina koji je bio sin njezine suparnice, pa tako i prijetnja njezinim sinovima koji su bili iza njega u redu za nasljeđivanje prijestolja jer je on bio najstariji princ.[118] Osim što je bio najstariji, princ Mustafa bio je sposoban upravitelj pokrajine

[114] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm
[115] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 108..-109.
[116] „Ottoman Harem" – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[117] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 129.
[118] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 108.

Amasje, a time i miljenik naroda, što je i sam sultan vidio kao prijetnju svojoj vlasti, pa je povjerovao da posreduje sa Safavidima (protivnička perzijska dinastija), kako su ga uvjeravali Hürrem sultanija i njegov veliki vezir Rüstem.[119] Iz toga se primjera vidi da biti najstariji i najsposobniji princ mnogo puta nije bila olakotna okolnost jer je u tom slučaju bio najveća prijetnja ostalima, a samim time imao je i mnogo neprijatelja koji su ga htjeli smaknuti.

Između najutjecajnijih dama u haremu i devširme još su se za vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog počele stvarati i osnivati političke stranke kako bi sultanije mogle podržati kandidaturu svojih sinova za prijestolje.[120] Sultanije i stranke devširme od tih su udruženja imale obostranu korist za postizanje zajedničkih ciljeva. Primjer jednog od najjačeg i najuspješnijeg savezništva svakako je onaj između zakonite žene sultana Sulejmana Veličanstvenog, Hürrem sultanije, i posljednjeg sultanovog velikog vezira Mehmet – paše Sokolovića, kada je sultanija imala toliku moć u osmanskoj politici da je započelo razdoblje Vladavine žena.[121] Vlast žena i devširme nije loša sama po sebi, ali ima jednu manu, a ta je da su političke stranke uspostavljane kako bi služile svojem cilju i interesima svojih članova, dok je briga o blagostanju države pala u drugi plan. Cilj im je bio steći visoke dužnosti i bogatstvo. Polako je veliki vezir počeo gubiti na značenju kako je rastao utjecaj harema na politiku pa su oni svoj interes usmjerili na osobno bogaćenje.[122]

Ponekad su majke za dobrobit države žrtvovale i vlastite sinove ako nisu vladali „suvislo". Kösem sultanija tako se radi mira u zemlji usuglasila s ustanicima uleme i dala da njezin sin, tada sultan, Ibrahim I. bude pogubljen, da bi njegov sin mogao zauzeti prijestolje.[123]

Koliko je dijete sa sultanom jednoj ženi osiguravalo prestiž i bogatstvo, toliko je na njezinim leđima bilo više tereta i brige, pogotovo ako se radi o muškom djetetu. Tim su ženama djeca bila zapravo jedino što su imale svoje, jedina prava obitelj, pa je pomalo i žalosna činjenica da su im mnogo puta upravo ona bila sredstva za postizanje moći i ciljeva. Ali to sve skupa djeluje kao jedan začarani krug u kojemu se

[119] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 478.
[120] Isto, str. 475.
[121] Na i. mj.
[122] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 108.
[123] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 78.

vrlo lako izgubiti. Da bi stekle što veće poštovanje i moć, ženama su bila potrebna djeca, a da bi im djeca ostala živa i bila zbrinuta, potrebna im je bila upravo moć.

3. 4. Vakufi

Na turskome *vakıf* označava institut islamskog prava, koji je nešto slično kao zaklada u europskome pravu.[124] To je neko dobro koje osoba svojom voljom izdvoji iz vlastite imovine predajući je Allahu (Bogu), a prihodi od te imovine idu potrebitim ljudima. Institucija vakufa razvija se od XI. do XIX. stoljeća, a bio je sredstvo za napredak u ekonomskom, kulturnom, društvenom i civilizacijskom pogledu islamskih zemalja.[125]

Ustanova vakufa u razdoblju širenja osmanske države također je rješavala krupna društvena, kulturno-prosvjetna te socijalna pitanja na novoosvojenim područjima.[126]

U Osmanskom Carstvu vlast je funkcionirala na vjerskim principima te je islam bio državna religija pa je tada institucija vakufa još više napredovala. Sultani i vlastodršci vakufa cijenili su ovu instituciju pa se pojavljuju različiti zakoni i regulative oko rukovođenja.[127] Pomoću njih su se gradile tekije, financirali trgovački poslovi, gradili i popravljali putovi i mostovi, gradile kuće za siromašne, hranili beskućnici, školovala siročad...[128] Sultani su najčešće gradili džamije i česme (javne slavine koje su opskrbljivale vodom narod i putnike na putovima).

Uloga vakufa bila je toliko značajna da se razvitak gradova ne može ni razmatrati odvojeno od njih, budući da su vakufski objekti bili raznih namjena, u kojima je bio koncentriran sav vjersko-prosvjetni, kulturni i privredni život muslimana, pa su oni činili srž svakoga grada.[129] Iz kojih god ciljeva da su se vakufi organizirali ili održavali, oni su svakako pomagali potrebitima i bili su hvalevrijedna djela. Ljudi koji su se njima koristili sigurno nisu razmišljali o razlozima bogataša koji su ih gradili, niti

[124] https://www.islamskazajednica.ba>GLASNIK
[125] https://www.islamskazajednica.ba>GLASNIK
[126] https://www.vakuf.ba>o-vakufima/nastanak-vakufa-u-bih
[127] https://www.islamskazajednica.ba>GLASNIK
[128] https://www.islamskazajednica.ba>GLASNIK
[129] https://www.vakuf.ba>o-vakufima/nastanak-vakufa-u-bih

su ih odbijali koristiti jer su ih izgradili neki paša koji želi bolji zagrobni život ili sultanija koja želi da je narod zavoli pa da podrži njezinoga sina na putu za prijestolje.

Kako je ova institucija bila vrlojenjena u narodu, tako se svaka sultanija koja je željela naklonost puka pobrinula organizirati vlastiti vakuf te tako zadobiti poštovanje i naklonjenost mase. Vakufi su dobivali imena po njima i djelovali su dugo čak i nakon njihove smrti, održavajući se raznim donacijama. Tako je, primjerice, Hürrem sultanija financirala izgradnju Haseki Hürrem sultanskog kompleksa koji je uključivao džamiju, školu i medresu, a prihode za taj kompleks namaknula je iz gostionica, tržnica i trgovina koje je dala u najam.[130] S obzirom da su sultanije majke imale veliko bogatstvo, tako su podizale razne zadužbine s ogromnim prihodima, a tim je zadužbinama ili vakufima upravljao aga Kuće sreće.[131] Majke prinčeva i sultana, princeze i dvorske dame dale su graditi ubožnice, pučke kuhinje, kupaonice, smještaje za žene robinje koje se nalaze na tržnici, bolnice, džamije, škole, fontane itd. Neki od tih kompleksa djeluju i danas, kao što je kompleks sultanije Hürrem, dvije džamije Mihrimah sultanije, džamije Šebsefe Kadun i sultanije Zejneb iz XVIII. stoljeća.[132] Neki od ostalih poznatih vakufa sultanija majki su sljedeći: Ajše Hafsa (kompleks u Manisi koji obuhvaća džamiju, osnovnu i višu školu i bolnicu[133]), Nurbanu sultanije, Safyje, Kösem, Hatidže, Gülnuš Emetullah, Bezmialem (bila je vrlo cijenjena i poštovana jer je pomagala siromašnima i potrebitima te je dala izgraditi brojne javne slavine i bolnice[134]), Pertevnijal itd.[135] Valja napomenuti kako su osim majki prinčeva i sultana, dobročinstava podržavale i ostale princeze i bogate dvorske dame, a neke od njih su ranije i spomenute.[136]

Ako je sultanija imala naklonjenost puka, imala je i podršku pri pomoći postavljanja sina na prijestolje, a kasnije je putem te podrške mogla pomagati sinu u

[130] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[131] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 171.
[132] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 153.
[133] http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani
[134] http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani
[135] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 171.
[136] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 153.

zadržavanju vlasti. No putem vakufa su se činila dobra djela, što je bilo i ulaganje u otkupljenje grijeha duše i svojevrsno približavanje putu za raj nakon smrti.

4. Prostorije i njihove namjene

Cijela se palača sastoji od tri grupe zgrada koje su namijenjene za različite funkcije. U sam kompleks ulazi se kroz Vladareva vrata (Bab-ı Hümayun), koja se nalaze pokraj Aje Sofije, iza se nalazi arsenal (crkva sv. Irene) i razni paviljoni od kojih je sačuvan jedino Kiosk od keramike (ljetni paviljon).[137] Iza ulaza nalazi se hodnik u obliku križa i kupolasti središnji prostor iz kojeg se ulazi u primaću prostoriju s pogledom na vrtove.[138] U drugo se dvorište ulazi kroz Srednja vrata, gdje se na jednoj strani dvorišta nalazi kuhinja s velikim prostorima za kuhare i dimnjacima u obliku kupole, a na drugoj strani dvorišta smještene su štale.[139] Sultanski je harem smješten na lijevoj strani drugoga dvorišta iza Sultanskog divana, a krase ga brojni divani (kauči i ležaji), hodnici, sobe, česme (slavine i fontane), prostorije za poslugu itd.[140] Harem je kao takav dio stambenog prostora namijenjen samo ženama, dok je *selamlik* dio koji je namijenjen muškarcima (u njega ulaze svi muškarci koji posjećuju dvor), pa je tako onaj dio u kojem je živjela sultanova obitelj i žene koje su joj služile nazvan *Sultanski harem.*[141] U kupolastim sobama nalaze se državna kancelarija, riznica i ured za financije, a iza širokih vrata treće je dvorište sa sobom za službeni prijam. Na jednoj strani tog dvorišta nalazi se dvorska škola, a na drugoj su kupolaste sobe u kojima su smještene relikvije proroka Muhammeda i četiri kalifa. Susjedne su sobe namijenjene za sultanove privatne odaje, odaje za njegovu majku, za njegove četiri legitimne žene, zajedničke odaje za priležnice, sluškinje i crne eunuhe koji su bili odgovorni za zaštitu i kontrolu haremskih dama.[142]

Privatni je život sultan provodio u Unutarnjem dvoru (široko dvorište okruženo haremom i drugim zgradama). Kao što je već ranije spomenuto, harem je bio dio dvora koji je odvojen i rezerviran samo za žene i obitelj sultana. Također je to privatno mjesto u koje ne smiju ući stranci, niti itko osim sultana.

---

[137] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 123.
[138] Na i. mj.
[139] Na i. mj.
[140] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 169.
[141] Isto, str. 170.
[142] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 123.

Do današnjega dana nije se napravio prikaz i ocjena arhitektonskog plana harema u palači Topkapi.[143] Do XIX. stoljeća dograđivali su se neki dijelovi u haremu te su neke odaje čak i odjeljivane na dva dijela drvenim pregradama. To može biti posljedica prenapučenosti harema i nedostatka odaja za sultanove miljenice i obitelj. Današnji harem je izgradio tadašnji cijenjeni arhitekt Mimar Sinan. Palača na Bajazitu je nekada bila sultanova kuća i harem, a na njezinome mjestu danas se nalazi sveučilište.[144]

Budući da harem nije oduvijek bio dio Novoga već Staroga dvora, poznata je priča da je žena Sulejmana Veličanstvenog, Hürrem sultanija, nagovorila sultana da premjesti harem u Novi dvor 1536., nakon što je u Starome dvoru izbio požar.[145] Kasnije je proširen jedan dio koji se nije uklapao u arhitekturu palače, a neke su zgrade koje su činile sultanovu kuću spuštene prema obali.[146] Veći dio toga danas više ne postoji.

Harem na osmanskome dvoru nije bio velik arhitektonski kompleks s bezbroj hodnika i odaja te s bazenima u kojima plivaju gole robinje. On je prvenstveno predstavljao jednu važnu instituciju s novim konceptom državne uprave koji se razvijao u XVI. stoljeću te u njemu vladaju jasne mjere i stroga pravila.[147]

Cijeli kompleks harema sastoji se od prostorija, a one su uređene tako da svim osmanskim sultanima budu privatno prebivalište, pa su se tamo nalazile dvije vrste ukućana.[148] Jedni su bili oni koje su drugi služili, a to su sultan, njegova majka, žene, princeze i prinčevi, dok su drugi bili oni koji su služili, a to su uste, kalfe i sluškinje.[149]

O haremu je brigu vodila „Unutarnja služba" ili *Harem-ı Hümayun* koja je imala sjedište u dijelu dvora koji se nalazio odmah do harema.[150] Ovdje je tekao službeni život sultana, njegovi administrativni odnosi i odnosi s veleposlanicima te važnim

[143] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 96.
[144] Na i. mj.
[145] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 108.
[146] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 96.
[147] Isto, str, 97.
[148] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 170.
[149] Na i. mj.
[150] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 481.

državnicima.[151] Sastoji se od pet odjela. *Privatna komora ili Osobna odaja* (*Has Oda*) vodila je brigu o sultanu i svetim relikvijama Proroka koje su se nalazile na dvoru. Osobna je odaja također i odaja samoga sultana u kojoj je ugošćavao državnike, svoju obitelj, a navečer i razne priložnice harema. *Komora s blagom (Hazine Odası)* vodila je brigu o krznenim kaputima, sultanovoj svečanoj odjeći, sultanovu bogatstvu (nakitu, prijestolju, odjeći, privatnim financijama...). *U Ostavi (Kiler Odası)* se vodila briga o kuhinji i obrocima te su se tu nalazile i sobe paževa koji su čuvali vrata.[152] Vrata kuhara povezivala su jedan dvor s drugim, a tamo se okupljalo muško osoblje domaćinstva.[153] Nadgledali su ulazak i izlazak zaposlenih koji su nosili i iznosili jela, palili baklje u kupaonici harema itd.[154] Jela su se nosila na teškim pladnjevima pa su oni koji su ih nosili nazvani *Tablakiars*, a potom su te pladnjeve preuzimale djevojke koje su bile odjevene u različitu odjeću raznih boja, ovisno o tome kome nose jelo, sultaniji, kadinima, kalfama ili drugima.[155] U XVII. stoljeću pridodane su još dvije komore u unutarnjoj službi: *Komora za vojne pohode (Seferli Odası)* koja se brine o odjeći i oružju sultana (pogotovo tijekom vojnih pohoda) i *Odjel sokolarstva (Dogangi Odasi)*.[156] Nakon službe u tim odajama, samo su oni koji su se pokazali najsposobnijima mogli služiti u Osobnim odajama, dok su ostali poslani u sultanovu konjicu.

Harem Dairesi su dijelovi harema gdje je sultan živio sa svojom obitelji, dijelovi u koje nitko nije ulazio osim sultana, njegove majke, žena, konkubina, princeza i prinčeva te slugu i eunuha[157]. Prostorije koje se nalaze u haremu nadsvođene su kupolama i lukovima, a zidovi su prekriveni najskupocjenijom keramikom i mramorom te ukrašeni natpisima i kronogramima (izreka ili neki tekst na nekoj građevini u kojem se pojedina slova mogu čitati kao rimski brojevi, a njihov zbroj, primjerice, daje godinu izgradnje ili nekog događaja...).[158] Sam se harem sastoji od dva dijela: gornjeg i donjeg. U gornjem su dijelu boravile sultanove miljenice i obitelj, a vrata

[151] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[152] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 481.
[153] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 134.
[154] Isto, 134.
[155] „Ottoman Harem" – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[156] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 481.
[157] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[158] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 169.

koja su ga spajala sa srednjim dvorištem nazvala su *Kušhane Kapisi*.[159] To se mjesto zove Zlatni put (*Altin Yol*), gdje se najprije nalazi soba dvorskog age, a uz nju i soba haremskih aga koji čuvaju taj dio palače.[160] Taj se gornji dio harema nalazio u razini dvorskih vrtova, a u njemu su bile i odaje nekih sultana (Abdulhamid I., Osman III., Ahmed III. itd.).[161] Ovaj je dio poznat po ukrasnim keramičkim pločicama, a u njemu je bila smještena Kancelarija prijestolonasljednika (*Veliahd Dairesi*).[162] U donji se dio harema silazi niz stube (*Kirk Merdiven*) iz Vrta robinja. Izgled Vrta odražavao je ukus Osmanlija i njihovu ljubav prema prekrasnim vrtovima uređenim raznovrsnim biljem, bazenima i fontanama.[163] U donjem dijelu harema s obje se strane nalaze odaje nazvane Velika i Mala odaja, a služile su za smještaj djevojaka koje su pristigle na dvor. Tamo su živjele zajedno, a ukoliko su postale miljenice sultana dobivale su vlastite odaje.[164] Bolnica se nalazila pri dnu, a nazvana je još *gasulhana* i tamo su se liječile robinje. Nakon te bolnice nalaze se Mrtvačka vrata (*Meyyit Kapısı*) kroz koja su se nosila tijela umrlih.[165]

Dakle, harem je bio smješten na zemljištu koje se spuštalo prema parku Gulhane, a stube su spajale Mrtvačka vrata i Vrata miljenica i sultanove obitelji te su se paralelno uz njih nalazili ventilacijski otvori. Osim spomenutih prostorija, tu su bile još i praonica, šivaonica, hamami za kupanje, kavezi za prinčeve itd. Neke će od njih biti podrobnije obrađene u daljnjem tekstu.

4. 1. Sultanove odaje

Svoj je privatan život sultan provodio u Unutarnjem dvoru koji se sastojao od širokog dvorišta, okruženog haremom i drugim zgradama. Od svih odaja koje se ranije u tekstu spominju, samo je Osobnu sultanovu odaju posluživalo četrdesetak paževa. Brinuli su se za sultanovo zdravlje, izgled, odjeću i oružje, a noću su držali

[159] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 97.
[160] Isto, str. 97..-98.
[161] Isto, str. 98.
[162] Na i. mj.
[163] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 123.
[164] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 106.
[165] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 98.

stražu.[166] Upravitelj te odaje zvao se *hâs oda başı* i bio je najbliža sultanova osoba te ga nikad nije napuštao. Nakon glavnog bijelog eunuha bio je najvažniji velikodostojnik na dvoru. Koliko je bio blizak sa sultanom dokazuje i primjer upravitelja Osobne odaje sultana Sulajmana Veličanstvenog, Ibrahima, kojega je sultan 1522. uzdigao na čast velikog vezira.[167]

Ostali upravitelji Osobne odaje su sljedeći: *silahdar* – pratio je sultana s mačem; *rikabdar* – sultanov držač stremena; *čohadar* – održava sultanovu odjeću; *dilbend-oglan* – održavao je sultanovo rublje; *sir-katib* – sultanov povjerljivi tajnik. Oni, pak, koji su se dokazali i u Osobnoj odaji, postavljali su se u pokrajine (sandžake) kao namjesnici, u upravu Vanjskoga dvora ili su postajali zapovjednici janjičarskih korpusa. U ovim odajama u XV. stoljeću bilo je osamdesetak paževa, u XVI. stoljeću njih čak oko četiri stotine, dok je u XVII. stoljeću njihov broj narastao na približno devet stotina.[168]

4. 2. Stanovi sultanovih ljubimica i obitelji

Budući da je sultan bio gospodar harema, tako su hijerarhija te položaj građevina i udaljenost među njima bili određeni u odnosu na prostor koji je on koristio.[169] Tako su sve prostorije bile raspoređene po nekakvom redu. To su bile odaje sultanove majke, odaje prinčeva, sultanija (kćeri, teta), njegovih žena, miljenica, kalfa i džarija.

Ti stanovi bili su vrlo luksuzni. Majke sultana imale su posebnu odaju u haremu, najveću nakon sultanove, koja se nalazila iznad svih drugih odaja kako bi sultanija majka mogla nadgledati čitav harem. Zatim po svojoj veličini i raskoši slijede odaje prinčeva koje su se nalazile uz odaje njihovih majki, a one su također kao sultanije imale lijepe prostrane stanove. Potom su tu stanovi sultanovih kćeri, sestara i neudanih teta. Stanovi su se uređivali lijepim i posebno cijenjenim sagovima (nije si

[166] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 99.
[167] Na i. mj.
[168] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 100.
[169] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008.,str. 170.

ih svatko mogao priuštiti, bili su znak prestiža), jastucima za sjedenje presvučenim svilenim ili baršunastim navlakama sa zlatnim resicama, raskošnim zavjesama, zlatovezom na prekrivačima itd.[170]

4. 3. „Kavezi“ (Kafesi ili Šimširluci)

Sve do druge polovice XVI. stoljeća sultanovi su sinovi živjeli u palači Topkapi u apartmanima za prinčeve (*Sehzadeler Dairesi*), sa svojim majkama do puberteta, a nakon toga poslani su u provincije kao upravitelji.[171] Kasnije su se iz sigurnosnih razloga zatvarali u takozvane „Kaveze“ u kojima su živjeli zajedno sa svojim haremima. Kako se ne bi primijenilo pravilo bratoubojstva, sultani su svoju braću, stričeve i nećake zatvarali u takav kompleks da ne bi došlo do državnog udara i preotimanja prijestolja. Čak su i neki bivši sultani tamo zatvarani, kao primjerice Mehmet IV. i Selim III.[172]

Naime 1566. sultan Selim II. ukinuo je naredbu Mehmeda Osvajača koja nalaže i odobrava ubijanje svih sultanovih muških rođaka kako bi prijestolje osigurao svojim potomcima i kako se ostali, kojima također prijestolje pripada po rođenju, ne bi pobunili i pokušavali ga svrgnuti s vlasti.[173] Tako je sultan „poklonio“ život prinčevima, ali su oni zatvoreni u Kaveze. Pobuna je uvijek bila moguća, pogotovo ako bi se prinčevi povezali s janjičarima.[174] Slično je učinio i njegov sin, budući sultan Murat III.

Sustav Kaveza također je prekinuo stanje u kojem bi se našao dvor u međurazdoblju između smrti staroga sultana i izbora novoga. Naime, budući da u tom međurazdoblju (trajalo je i do dva tjedna) nije bilo zakonite vlasti, devširma bi koristila priliku pa pljačkala i uništavala jer su se smrću sultana sva imenovanja i uredbe

[170] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 154.
[171] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[172] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 99.
[173] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 130.
[174] http://www.allaboutturkey.com/harem.htm

smatrale ništavnima do nove uspostave.[175] Uvođenjem spomenute ustanove, janjičari su postali podložni utjecaju majke sultanije i glavnog crnog eunuha u dvoru.[176]

Bili su to apartmani koji su se nalazili u sklopu harema, ali odvojeni vratima *Cin Kapı.*[177] Kaveze čini zgrada na dva kata koja nema prozore, kako bi se prinčevi potpuno izolirali sa svojim haremima od ostatka sultanovog harema. No, nakon što bi bili pušteni iz Kaveza prinčevi više nisu bili sposobni za vladanje jer je takav način života zauvijek ostavio psihičke posljedice na njima. Tako je, primjerice, sultan Ibrahim nakon dugog zatočeništva u Kavezu postao sultanom. Želio je napokon pokazati svoju moć pa je davao pretjerano samovoljne zapovijedi, imao je neumjesne izgrede i čudne želje, pa je na kraju bio i ubijen.[178]

Kada je na prijestolje stupio sultan Mehmet III. zabranio je slanje prinčeva u pokrajine kako bi upravljali njima, kao što je do tada bilo pravilo, pa su napuštali harem s četrnaest do šesnaest godina.[179] Umjesto toga, prinčevi su se odmah zatvarali u Kaveze sa svojim haremima (ženama iz sultanovog harema ili one koje su kupljene na tržnici robljem), zbog čega se broj haremske populacije znatno povećao. Pazilo se da te žene budu neplodne kako se ne bi rađali daljnji potomci.

Tek se krajem XVIII. stoljeća ova tradicija ukinula pa su prinčevi ponovno dobili pravo na slobodno kretanje i mogućnost sudjelovanja u rješavanju državnih pitanja u palači pa čak i izvan nje.[180]

Sustav Kaveza nije toliko loše rješenje u svijetu u kojemu je brat primoran ubiti brata ili otac vlastitoga sina da bi održao poredak i poštedio narod građanskih ratova. Naravno da je, sudeći iz današnje perspektive, to jedan okrutan čin kojim brat ili otac doslovno zatvara svojega brata ili sina u kavez kao životinju. No uspoređujući to s europskim dvorovima i krvavim građanskim ratovima koji su donijeli toliko gladi i odnijeli toliko života, zatvaranje u odaje ne čini se toliko pogubno. Naravno da bilo

[175] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 75.
[176] Na i. mj.
[177] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 130.
[178] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 78.
[179] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 130.
[180] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 174.

koje biće koje je zatvoreno i isključeno iz društvenog života ne može postati normalan čovjek čak i nakon izlaska iz takvog zatvora. Mahom su mladi prinčevi gubili svoju pamet i realnost izašavši iz Kaveza. Nažalost, kada su neki od njih postali sultani nisu mogli zaboraviti svoju prošlost i vladati normalno, kao da se ništa nije dogodilo. Od takvog načina vladanja kasnije su stradavali mnogi, od onih koji su sudjelovali u vlasti do onih običnih građana i ratnika.

4. 4. Hamam (kupaonica)

Riječ „hamam" potječe iz arapske riječi *hamme*, što znači zagrijavanje, dakle, to bi bila parna kupelj koja se temelji na grijanju hladne vode. Osmanlije su gradili javne kupke u mnogim gradovima, često kao dio velikih vjerskih dobrotvornih kompleksa koji uključuju džamiju, bolnicu, pučku kuhinju, školu...[181]

U sultanovoj palači, kao i u drugim palačama, postoje privatne kupelji. Kupaonica povezuje stambeni dio s vrtom. Do nje se dolazi prolazeći prekrasnim cvjetnim prolazom. U kupaonici se najčešće jelo voće, pila se limunada i voćni sokovi, šerbeti itd., a sve u svrhu što kvalitetnijeg opuštanja. No opuštanje i higijena nisu bili jedini razlozi odlaska u hamam. Naime ujutro, kada je započeo poziv na molitvu, sve bi žene ustale i otišle u hamam, kako bi čiste mogle moliti i započeti dan.[182] Uzme li se u obzir koliko je ljudi živjelo u haremu, tada je higijena igrala veoma važnu ulogu u održavanju zdravlja i u prevenciji zaraznih bolesti.

Higijena je u muslimanskome svijetu vrlo važna. Mnogo se vremena posvećuje kupanju i pranju, pogotovo prije molitve. Harem je također bio mjesto u kojemu se redovito održavala higijena i čistoća tijela. Uz to što su djevojke i žene željele biti lijepe i mirisne, higijena i kupanje bili su bitni za održavanje zdravlja. Unutar harema nalazilo se mnogo turskih kupelji (*hamam*). Poznati osmanski arhitekt Sinan izgradio je tako *Kara Ağalar Hamam* i *Sultanov Hamam*.[183] U XVIII. stoljeću izgrađene su velike kupelji *Valide Sultan* i *Cariyeler Hamam* koje se nalaze pokraj dvorišta.[184] Postoji poseban redoslijed po kojemu se koristi hamam, što je znak da je on bio i

[181] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[182] http://www.farbet.ru>the-palace-is-a-sultan-the-harem-and-concubines-life-in-montenegro.html
[183] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[184] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm

vrsta svojevrsnog obreda. Najprije se odlazi u prostoriju koja se zagrijava toplim i suhim zrakom, što dovodi do znojenja i čišćenja organizma, zatim se osoba okupa hladnom vodom (sultani, sultanije i sultanove miljenice kupala je posluga, dok su se ostali kupali međusobno ili sami), a nakon toga najčešće slijedi masaža i odlazak u sobu za hlađenje i relaksaciju.

Nema izvora u kojima su zabilježene zabave unutar sultanovog hamama, no uzmu li se u obzir priče kao što je ona o sultanu Ibrahimu koji je bacao zlato i bisere u bazene kako bi njegove priležnice skočile za njima, onda se može pretpostaviti da su u takvim zabavama sudjelovali i plesači i glazbenici.[185]

Mnogobrojni pribor za kupanje svjedoči tome koliko se važnosti posvećivalo kupeljima i održavanju ljepote i higijene. Neki od pribora su kuglice za kupanje u obliku masti koje su različitog mirisa (neka vrsta sapuna), razne zdjele za sapune, češljevi, rukavice za trljanje, nakit, a tu su i mnogobrojna ogledala, zatim lijepi vezeni ručnici i visoke drvene natikače koje su im pomagale da ne smoče noge kada su hodale po mokrom mramoru. Dijelovi takve oprave mogu se vidjeti na Buharijevoj minijaturi (osmanski slikar iz XVIII. stoljeća).[186]

Hamam je također bilo mjesto za socijalizaciju, druženje i međusobno upoznavanje djevojaka.

4. 5. Bolnica

Koliko se brige posvećivalo zdravlju može se zaključiti po tome što se u haremu nalazila bolnica u kojoj se vodilo brigu o svakome tko živi i radi u njemu. Brinulo se za to da bolesnik dobije odgovarajuću prehranu i da sve u toj bolnici bude čisto.[187] Bolnica je postojala najviše zbog toga da bi se zarazne i zaražene osobe držale izolirano od ostatka harema, kako se bolest ne bi širila na zdrave osobe. Upravo je

[185] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[186] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 141.
[187] „Ottoman Harem“ – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html

zbog tog razloga bila smještena dalje od ostatka harema. Tuberkuloza je, primjerice, bila česta bolest koja je prijetila ljepoticama u haremu.[188]

Bolnica se nalazi u zgradi na dva kata, a ona tako okružuje popločeno dvorište.[189] Ta je bolnica izgrađena tako da se nalazi u sredini, okružena zgradama bez prozora, pa oko nje kruži samo svježi zrak.[190] Glavni doktor bio je onaj koji se brinuo za sultana osobno i za njegovu obitelj po njegovoj zapovijedi.

U njezinoj neposrednoj blizini, na jednom kraju dvorišta nalazi se *Gasilhane,* prostorija s rešetkama, gdje su se umrle osobe pripremale za ukop nakon što su ih džarije oprale u bolnici.

4. 6. Groblje

Nakon što bi se umrla osoba oprala i spremila za pogreb, tijelo bi se iz harema iznijelo na Mrtvačka vrata i nakon molitve zakapalo na dvorskom groblju. Samo su se sinovi i kćeri sultana, njegove majke, sestre, braća i haseki pokapali pokraj sultanova *turbeta* (pogrebne strukture, tj. spomenici u muslimanskom svijetu) ili u džamiji u kojoj će biti jednoga dana pokopan. Tako je Hürrem sultanija nakon svoje smrti pokopana u mauzoleju, ukrašenom lijepim pločicama, pored mauzoleja njezinoga muža sultana Sulejmana Veličanstvenog, u džamiji *Süleymaniye*.[191]

U njih nije mogao svatko ući, ali se svatko mogao ispred njih pomoliti za pokojnika. Svaki bi se sultan, koji je tek zasjeo na prijestolje, otišao pomoliti na grobove svojih predaka.[192] Takve grobnice su obično smještene u dvorištu džamije ili su dio kompleksa palače.[193] Ostale džarije i posluga pokapani su na zajedničkim grobljima.

---

[188] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 95.
[189] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[190] „Ottoman Harem“ – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[191] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[192] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 76.
[193] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm

5. Društveni život, ljepota i obrazovanje

5. 1. Društveni život i razonoda

Uz svečane proslave na kojima je nazočilo mnogo ljudi na dvoru, nezaobilazne su bile velike gozbe s mnogo raznolike i bogate hrane i pića. Mogle su to biti svadbe, rođenja prinčeva ili princeza, pobjeda sultanove vojske u pohodu ili proslava obrezivanja (sunećenja) u sultanovoj obitelji, koja je bila nešto kao krštenje u kršćanskim zemljama, samo što se obrezivati mogu jedino dječaci.

Vjenčanja sultana bila su javni događaji samo do XV. stoljeća. Za svaku princezu koja se vjenčala i princa koji je bio obrezan, ukrašavao se čitav grad i izrađivali su se stupovi ili piramide zvani *nahıl*, koji su bili bogato ukrašeni cvijećem i voćem te su bili pozlaćeni, a označavali su plodnost.[194]

Sunećenje prinčeva bila je velika svečanost, a posebno su se po raskoši isticale one svečanosti povodom sunećenja sinova Sulejmana Veličanstvenog, Murata III., Mehmeta IV. i Ahmeda III. Čak su napisana i posebna djela (*surnâme*) u kojima su te ceremonije i svečanosti opisane, a neka od tih djela ukrašavana su i jako lijepim minijaturama.[195]

Kada bi princ trebao otići u svoju pokrajinu kao namjesnik, za njega se priređivala svečanost koja se nazivala *povorka prinčeva*.

U XVII. i XVIII. stoljeću društveni se prestiž u osmanskim zemljama povezivao s određenom hranom i rijetkim prehrambenim proizvodima, što je dvor na svojim svečanostima svakako morao imati.[196] Stol na kojem se hrana prostirala i posluživala naziva se *sofra*, za kojom su nerijetko, pogotovo na velikim proslavama, muškarci sjedili odvojeno od žena.

U XVI. je stoljeću ovdje svakako dragocjeno bilo meso, koje je bilo rijetko i skupo za običan puk. Najcjenjeniji kruh koji su uživali na dvoru bio je bijeli pšenični,

---

[194] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 206.
[195] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 174.
[196] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 247.

dok su ostali jeli najčešće raženi kruh. Na proslavama se često jeo i nezaobilazni *börek* (lisnato tijesto prženo na masnoći, a punjeno mesom), koji se i danas jede diljem svijeta.[197] Tu su bili i slatki kruščići i jelo zvano *lokma*, što znači zalogaj (loptica slična malom uštipku umočena u sirup). Mora se imati na umu da su slatkiši i sam šećer bili vrlo skupi i dragocjeni pa su se čak i na dvoru jeli u posebnim prigodama. Od žitarica riža je također bila rijetka pa su je također ovdje konzumirali. Dok se povrće konzumiralo uz meso, voće je bilo luksuzno pa se jelo ili u hamamima uz opuštanje ili na proslavama. Od slastica su često konzumirali voće i šećer zajedno ili se od njih pravio *šerbet* (poznati slatki voćni napitak), *lokumi* (želatinozne voćno-šećerne kocke). Baklave su se pravile samo u posebnim prigodama kao što je obrezivanje prinčeva, dok se *halva* (vrsta slatkog kruha) radila češće.[198]

Ples i glazba bili su neizostavan dio proslava i svečanosti. Njima su dvorske dame (džarije) bile posebno podučavane kako bi zabavljale sultana, njegovu obitelj i posebne goste. Sve prostorije bile su ukrašene cvijećem, dok se na kraju svečanosti uvijek održavao vatromet, kako bi se znalo da svečanost organizira dvor. Narodu se prilikom svečanosti dijelila hrana, zabavljali su ih razni akrobati, lutkari, darivani su zlatnicima. Zlatnici su također bili bacani u haremu džarijama kada bi se sultanu rodilo dijete, kako bi bile sretne i molile se za njega.

Što se tiče ljetovanja i odmora, sultanova je obitelj u tim prigodama najčešće boravila u okruzima Istanbula, u prigodnim dvorovima i lijepim ljetnikovcima, kako bi se udaljili od grada i imali privatnosti. U XVIII. je stoljeću bilo „popularno" među članovima palače odlaziti u novoizgrađene ili prenamijenjene palače uz Bospor.[199] Bilo je gotovo pravilo da princeza pri svojem rođenju ili prilikom zaruka (još u djetinjstvu) dobije svoju palaču. Često bi te palače pretvarale u oaze ljepote i mira u kojima su se mogle opuštati u društvu ostalih dama iz obitelji ili uz prijateljice. Tako je nastao poznati *Yildiz park*, koji je izgrađen kao bajkovito selo s malim palačama u parku, koji krase prekrasne ptice, jezera, staze, vrtovi s egzotičnim životinjama uz

[197] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 249.
[198] Isto, str. 256.
[199] Isto, str. 154.

prekrasan pogled na Bospor.[200] Kada bi neka princeza umrla, njezinu bi palaču odmah dobila druga i započela s preuređenjem.

Za razonodu i opuštanje sultani su sa svojim prinčevima često odlazili u lov pa su postojale posebne lovačke kuće u kojima bi boravili danima.

Dame iz visokog društva, kao i one sa sultanovog dvora, međusobno su se posjećivale i odlazile jedne drugima u duge posjete. U posjet su im često dolazile stare kalfe koje su napustile harem i sultanove rizničarke pa bi organizirale zajedničke izlete kočijom i brodom.[201] Također bi u druženje uklopile i izrađivanje raznih umjetnina, ali i igranje različitih društvenih igara.[202] Popularno je bilo i vezenje među ženama carske obitelji koje su poučavale mlađe dame tome umijeću, a neke su u tome bile i vrlo uspješne, kao primjerice robinja udovice sultana Mustafe II.[203] Često su se za toplih mjeseci družile jedne kod drugih u privatnim vrtovima.

One koje su živjele na dvoru bile su povučenije i ukočenije u društvu jer su bile pod teretom povećane pažnje.[204] Jedna dama s engleskog dvora pisala je tako da je prilikom susreta s udovicom sultana Mustafe II. primijetila kako se sultanija silno željela pokazati u najboljem svjetlu u društvenim prilikama, ali nije znala kako, budući da nije imala dovoljno iskustva pa je bila i pomalo nespretna.[205]

Sultanije i ostale dame iz visokog društva također su se družile i opuštale u luksuznim kupeljima, kako je već ranije spomenuto. Osim navedenog, vrlo su popularni bili i izleti u prirodu koji su im omogućavali prigodu za druženje. Najčešće su to bile pošumljene ravnice oko grada gdje bi se u blizini nalazio i grob nekog svetog čovjeka pa bi žene spojile religiju s druženjem posjećujući takve grobove.[206] Kraj *Zlatnoga roga* bio je jedno takvo poznato odredište.

Žene su često razgovarale o trudnoći i djeci jer je zatrudnjeti bilo pitanje društvene časti, da bi žena pokazala da je još mlada. Evlija Čelebi tako piše da je princeza Kaya izbjegavala trudnoću s mužem jer je vjerovala da će se ispuniti

[200] „Ottoman Harem“ – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[201] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 136.
[202] Na i. mj.
[203] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 155.
[204] Isto, str. 141.
[205] Na i. mj.
[206] Na i. mj.

proročanstvo koje joj je rekla prijateljica, a ono kazuje kako će sultanija umrijeti na porodu.[207] Strah je vjerojatno povećavala činjenica da su trudnoće i porodi bili uistinu rizični, a često i pogubni, kako za djecu tako i za majke koje su često umirale pri porodima. Na to da nesreću nisu mogle izbjeći ni sultanije, ukazuje žalosna sudbina spomenute sultanije kojoj su se strahovi i proročanstva nažalost i ostvarili jer je ona i preminula pri svojem porodu.

I sluge s dvora koje su služile sultana i njegovu obitelj imale su svoje slobodno vrijeme koje su provodile na svojim imanjima koja su im darovali njihovi gospodari.[208] Crni eunusi su tako voljeli uzgajati konje, krave i ovce na imanjima, a imali su čak i vlastite sluge i štale.[209]

5. 2. Ljepota i izgled

Lijep izgled i ljepota cijenjeni su i poželjni u svakome društvu i kulturi te je to nešto što nikada ne zastarijeva i nije na odmet. Posebno je bitno bilo biti lijepa u haremu. To je mjesto na kojemu je ljepota bila karta za put u sultanove odaje i pomoć pri zavođenju sultana. Po izgledu su se žene vrlo razlikovale, ali je on također i odavao status osobe.

Žene osmanskog harema su, prema pismima žene jednog britanskog veleposlanika u Osmanskom Carstvu, koja je pisala svojoj prijateljici, vrlo lijepe, čak i ljepše nego na engleskom dvoru.[210] Imaju prekrasnu kosu koju često pletu u pletenice i prekrasan ten.[211] Svoje krupne tamne oči često obrubljuju crnom tinkturom za oči, a obrve dotjeruju i drže ih urednima.[212] Bez obzira bila neka djevojka sultanija ili ne, svaka se trudila izgledati lijepo i dotjerano koliko je mogla jer je svaki trenutak bila moguća prigoda da je zamijeti netko tko bi je mogao poslati k sultanu, a posebice njegova majka. Iako ljepota nije bila ključna pri izboru djevojaka za sultanovu odaju,

[207] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 142.
[208] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 134.
[209] Na i. mj.
[210] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 120.
[211] Na i. mj.
[212] Na i. mj.

svakako je bila garancija da će i potencijalno dijete djevojke i sultana biti lijepo i razvijenog i zdravog tijela, što je priličilo njegovoj djeci.

Sultanije su imale najljepši nakit od svih žena izvan dvora, što se i podrazumijevalo jer su bile najimućnije. Jako su voljele razne dragulje od kojih se izrađivao nakit kao što su ogrlice, prstenje, naušnice, narukvice itd. Na odjevnim predmetima bili su im ušiveni zlatni vezovi, a prilikom udaje princeze su dobivale skupocjeni nakit od sultana koji je služio kao ušteđevina. Nakit je također bio i način plaćanja i potplaćivanja posluge, koja je obavljala zadatke za neku sultaniju. Njega su najčešće dobivale od sultana, bilo za kakvu prigodu kao što su vjenčanje i rođenje djeteta, bilo za izražavanje ljubavi prema nekoj ženi ili zahvalnosti i druge vrste ljubavi, prema majci, kćeri, sestri, teti, sinu itd.

Što se pak odijevanja tiče, postojale su stroge zabrane kako bi se pokazala čednost žene, pa su tako odjeću i nakit nosile uglavnom zbog drugih žena, da se pokažu u društvu jer su inače to mogli vidjeti samo članovi najuže obitelji, a ne drugi ljudi.[213] Odjećom i nakitom pokazivale su drugim ženama svoju moć i otmjenost.

Odjeća se najčešće sastojala od široke košulje (*gömlek*) izrađene od svile, preko koje je išla duga haljina (*entari*) od baršuna ili svile.[214] Manje imućne žene koristile su jeftinije varijante tih komada odjeće koje su izrađene od jeftinijih materijala. Kada su izlazile izvan harema žene su na glavama nosile kapicu na koju je zakačena koprena s brošem, a ostavljen je samo prorez za oči.[215] Zaogrtale su se širokim ogrtačem zvanim *ferace*, koji je imao dovoljno široke rukave da bi sakrile ruke.

Žene koje su bile iznad čina usta, dakle sultanova majka, njegove četiri žene, njegove kćeri, sestre i tete, svoju su odjeću ukrašavale krznom.[216] Ostale žene u haremu nisu imale tu privilegiju jer je krzno značilo biti dijelom carske obitelji.

[213] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 145.
[214] Na i. mj.
[215] Na i. mj.
[216] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.

5. 3. Obrazovanje i pravila

5. 3. 1. Obrazovanje princeva

Šehzade je titula koju nose svi sultanovi sinovi, a znači princ. Njihovom odgoju i obrazovanju posvećena je velika pažnja od samoga rođenja. Kada bi se princ rodio odmah bi se odredilo nekoliko žena (džarija) koje bi se o njemu brinule, a kada bi navršio četiri ili pet godina iz sultanove Osobne odaje uzimao se jedan službenik (*lala*) koji je vodio o njemu brigu i usmjeravao ga.[217]

Mali su princevi rasli pod potpunom kontrolom i budnim okom svojih majki. Svaki je od njih imao svoju dadilju i sluškinju (jedna od robinja iz dvora), koje su ga pratile svugdje čim je prohodao. Jedino su ga one smjele uzeti u ruke, ali poljubiti ga nije smio nitko (vjerojatno iz higijenskih razloga). Djevojčice na dvoru igrale su se s njime i zabavljale ga, a s majkom i glavnim slugom odlazio je i na izlete kočijom.[218]

Postojala je zgrada koja je bila rezervirana posebno za princeve, u koju je bila smještena učionica gdje ga je svaki dan vodio eunuh, kada bi došlo vrijeme za školu. Tamo mu je dolazio učitelj da održe sate naobrazbe koje mu je određivalo Carsko vijeće.[219] Uzimali su se najbolji i najpoznatiji učitelji. Oni su ga učili različitim naukama, a posebno je bilo važno naučiti ga lijepim osobinama i vojnim vještinama.[220] Kada bi došlo vrijeme da princ nauči čitati, prva bi mu se lekcija održala u prisutnosti sultana. Svaka lekcija je započinjala *besmelom* (uobičajenom formulom) *U ime Boga milostivog i samilosnog*. Princevi učitelji bili su jako cijenjeni i često bi napredovali u karijeri ako je njihov princ jednoga dana sjeo na prijestolje. Tako je, primjerice, učitelj princa Mustafe naglo uznapredovao u karijeri potkraj XVII. stoljeća, kada je njegov bivši učenik postao sultan Mustafa II. 1695.[221] Toliko je postao moćan da se uplitao u državna pitanja u koja su se mogli uplitati samo veziri.

---

[217] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 173.
[218] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 135.
[219] Na i. mj.
[220] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 173.
[221] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 149.

Kao džeparac su mali princevi dobivali iz carske riznice određen broj srebrnih kovanica. U grad je princ mogao otići dva puta u tjednu, a u kočiji s kojim je išao nasuprot njega sjedio bi učitelj. Najčešće su odlazili u jedan od carskih paviljona u blizini, kao što je vrt *Hacı Huseyin* u jednoj dolini na Bešiktašu ili *Küçük çiftlik* (mala farma blizu *Dolmabahçe*), gdje su se sastajali i družili.[222] Tamo su jeli, vozili se oko parka kočijama koje su vukli mali poniji, vježbali gađanje lukom i strijelom, ali kući su dolazili prije mraka. Kada su bili u *saraju* (dvoru), princevi su se također igrali međusobno, sa svojim sestrama sultanijama.

Kada nisu išli u grad, vrijeme bi provodili u svojim odajama gdje su čitali, pričali s majkama i savjetnicima, a večeri su provodili sa svojim sestrama i braćom. Često bi svirali zajedno, a čak su i pozivali muzičare da ih zabavljaju na okupljanjima. Tako je, primjerice, princ Murat bio jako dobar pijanist, a talent je prenio i na svoju djecu, a pogotovo na kći Fehime Sultan koja je bila izvrsna pijanistica i komponirala vrlo lijepe komade.[223] Svoje su međusobne posjete princevi i princeze unaprijed dogovarali ili bi se najavljivali.[224]

Petak je bio dan rezerviran za posjet svojem ocu sultanu. Dok je sultan bio odsutan princevi su se voljeli u pismima hvaliti svojem ocu koliko su napredovali u podukama, pa se tako u jednom pismu, primjerice, princ Mehmet (sin sultanije Hürrem i sultana Sulejmana Veličanstvenog) osvrće na knjigu koju je proučavao sa svojim učiteljem.[225] Kada su bili mala djeca princevi su šetali po hodnicima dvora u pratnji svojih slugu za vrijeme baleta i koncerata koji bi se tamo održavali, a kao odrasli više nisu odlazili na te događaje kada su se održavali u haremu. Kada su odrasli, princevi su u danima *bajrama* sudjelovali u službenim ceremonijama koje su održavane u prisutnosti sultana i tada bi formalno primali svoje majke, braću, sestre i ostale članove obitelji.[226]

Što se tiče princeve odgojiteljice, ona ima naziv *hanım* i nije nosila titulu sultanije. Da je na osmanskom dvoru pismenost bila vrlo raširena, govori činjenica da

[222]Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. , 135.
[223]Isto, str. 136.
[224] Isto, str. 135.
[225] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 140.
[226] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 135.

su neke robinje pisale jednako dobro kao i prinčevi kod kojih su bile u službi.[227] Odgojiteljica se nikada nije pojavljivala ispred drugog princa, osim ako bi se to slučajno dogodilo. Glavnoj se kalfi obraćala s „Kalfam", a imala je robove u svojoj službi. Mnogo je vremena provodila na dvoru, rijetko je kad išla u grad, a samo ponekad je šetala hodnicima i vrtovima *saraja* (dvora). Najviše je slobodnog vremena provodila u svojim odajama, gdje bi čitala ili izrađivala rukotvorine.[228] Te odgojiteljice bile su birane među djevojkama odgajanima na dvoru, a pažljivo su nadgledale odgoj i obrazovanje sultanove djece, njihovu prehranu i materijalne prihode.[229]

5. 3. 2. Obuka sultanija, džarija i posluge

Sve žene koje su živjele u haremu obrazovale su se te su u odnosu na druge žene imale bolje mogućnosti za to. Nadasve su prednjačile u čitanju i pisanju, muzici, vezu, bontonu itd.[230]

U osmanskom je visokom društvu obrazovanje prije svega bilo vjersko, pogotovo za žene. One žene koje su čitale vjerske knjige (kao što su sultanije) mogle su o njima i raspravljati i voditi „duhovne razgovore".[231] Sultanove žene i miljenice svoju su naobrazbu popunjavale čitajući Kur'an te književna ili povijesna djela, usvajajući tako osmansku kulturu, jezik i muziku pa su također često bile i izvrsne muzičarke.[232] Neke su sultanije bile toliko upućene u jezik i književnost da su poput, primjerice, Hürrem Sultan pisale poeziju.[233] Pjesništvo i otmjeni razgovori vrlo su bili cijenjeni među sultanijama i ostalim ženama visokog osmanskog društva, a za njih je potrebna određena razina naobrazbe.[234]

---

[227] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 96.
[228] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 135.
[229] Isto, str. 136.
[230] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 99.
[231] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 148.
[232] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 136.
[233] Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013., str. 96.
[234] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 148.

Male su sultanije za učenje povjeravane učiteljima koji su posebno obrazovani za tu dužnost (profesorice turskog, profesorice muzike...).[235] Sultanove kćeri su sve do svoje udaje živjele u haremu pa su tako, kada bi im došlo vrijeme za školu, pohađale satove uz ceremoniju *bed-i besmele*.[236] Birao im se najbolji učitelj, a satima je nekada prisustvovao i sam sultan. Najprije su učile čitati i učiti Kur'an, pa vjeronauk, pisanje (po pismima koja se čuvaju u arhivu Topkapi palače vidi se da su lijepo vladale turskim jezikom), povijest i zemljopis, a u XIX. stoljeću, kada su se uvele reforme u Carstvo, pohađale su i satove muzike i klavira.[237] Učile su pisati na turskom, perzijskom i francuskom, a iako su podučavane glazbi, nije bilo primjereno da plešu i pjevaju jer je to bilo namijenjeno za *konkubine*.[238]

Nakon što su kao robinje pristigle na dvor, djevojke su, kao i paževi, prošle period naobrazbe i obuke. Bile pod strogim nadzorom upraviteljice harema (*čaj kadune*). Odmah su bile naučene pravilima ponašanja i običajima palače pa su tako, čim bi čule da sultan ulazi u prostoriju, stale u stranu i spustile glavu naklonivši se.[239] Isto su radile i ako bi u prostoriju ušle sultanije ili prinčevi jer bi bila sramota susresti se s njima u lice, a svaka je žena bila kažnjena ukoliko bi prekršila pravila dvora.

Dok su neke od njih posluživale sultana i njegovu obitelj, one naprednije postale su haremske učenice pa su učile čitati i pisati te su primale poduku u glazbi i u posluživanju haremskih dama.[240] Učile su tako sva načela islama, stjecale su vještine šivanja, vezenja, plesa, pjevanja, sviranja, lutkarstva i pripovijedanja (svaka prema svojim sposobnostima).[241] Te su djevojke zajedno s paževima sudjelovale u zborovima i glazbenim priredbama.[242] Glazbala koja su se najčešće koristila bila su

[235] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 136.
[236] Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008., str. 173.
[237] Isto, str. 132.
[238] „Ottoman Harem“ – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html
[239] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[240] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 109.
[241] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 106.
[242] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 156.

oud ili kanun.[243] Bilo je važno da se djevojku obuči tako da je sposobna pričati o svakakvim temama kako bi znala zabaviti i opustiti sultana.

Često su robinje bile poučavane vezenju pa su tako žene iz carske obitelji poučavale mlade novakinje umijeću vezenja.[244]

Stare kalfe bile su iskusne žene kojima se prepuštalo glavno nadgledanje prinčeva i princeza, no one su bile relativno neobrazovane. Međutim, znale su pisati i čitati te su uglavnom bile odlične muzičarke, a mnoge od njih u mladosti su bile članice dvorskog orkestra.[245]

Paževi su obično dobivali četverogodišnje obrazovanje u jednoj od Komora, a najsposobniji od njih bili su odabrani za osobnu službu sultanu u odajama koje su za to bile rezervirane, dok su ostali slani u sultanovu konjicu.[246] Nakon što su dokazali sposobnost u toj službi, postavljani su u pokrajine kao namjesnici, u upravu u Vanjskom dvoru ili kao zapovjednici janjičarskih korpusa.[247]

Eunusi koji su služili u haremu mogli su u njega ući dok se vrata nisu zatvorila (tri sata nakon zalaska sunca), ali nikako nisu u njemu smjeli prespavati.[248] Većina njih je po dužnosti stajala u hodniku i čekala zapovijedi, dok su samo eunusi višeg stupnja mogli posjećivati kalfe.[249]

Svi mladići (bili oni eunusi ili samo paževi) dobivali su potpunu muslimansku i tursku naobrazbu te su na taj način prekinuli sve veze sa svojom prošlošću i bili posvećeni samo svojoj službi. Koliko se ulagalo u obrazovanje i napredovanje robova te koliko su oni bili privrženi sultanu, ponizni i zahvalni, svjedoči opis u jednoj autobiografskoj crtici velikog vezira sultana Sulejmana Veličanstvenog, Lufti-paše: *Pisac ove rasprave najslabiji je od Božjih robova, Lufti-paša, Abdulmuînov sin. Zahvaljujući darežljivosti sultana, ovaj ponizni čovjek odgojen je u Unutarnjem dvoru od vremena pokojnog sultana Bajazida (čije je boravište raj). Na pragu osmanske*

[243] http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm
[244] Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 155.
[245] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 136.
[246] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., 99.
[247] Isto, str. 100.
[248] Lucija Bobanović, Institucija harema na osmanskom dvoru, *Ethnologica Dalmatica*, vol. 14, Split, 2005., str. 134.
[249] Na i. mj.

dinastije bio sam dobro raspoložen prema njima Boga radi, i dok sam bio u Unutarnjem dvoru, proučavao sam mnoge vrste znanja. Nakon uspona na prijestolje njegova Veličanstva Sultana Selima I. napustio sam dužnost čohadara te ušao u službu Vanjske službe kao muteferika s prihodom od pedeset akči dnevno. Potom su mi povjereni položaji kapidžibaše, miralema i sandžakbega Kastamona, belerbega Karamana i Ankare, te napokon – u vrijeme našeg sultana Sulejmana – dužnosti vezira i velikog vezira. Kada sam, ponizan i nesavršen, napustio dvor, družio sam se s mnogim pripadnicima uleme, pjesnicima i ljudima kulture, te sam pokušavao do krajnjih granica oplemeniti svoju osobnost proučavanjem znanosti.[250]

Osmanski dvor je općenito bio glavno stvaralačko središte kulture, a dvorska je škola obrazovala mnoge poznate umjetnike, učenjake i obrtnike onoga doba.

[250] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 104.-105.

6. Sultan – glava Carstva i harema

Sultan je vrhovni poglavar Osmanskoga Carstva, nasljednik poslanika Muhammeda i sjena Allahova na Zemlji, a najprije glava kuće osmanske dinastije i svojega harema.

6. 1. Popis osmanskih sultana i ponešto o njima

U ovu, prvu „skupinu“ sultana, spadaju sultani koji su vladali od početka osnutka osmanske dinastije, kada se buduće Carstvo počelo formirati i kada je počelo osvajati okolne zemlje. Stvara se prijestolnica Bursa, koja je bila prva prijestolnica Osmanskog Carstva i prvo glavno uporište za daljnja osvajanja. U tom razdoblju harem je bio u pozadini zbivanja, majke sultana još nisu bile službeno sultanije majke i nisu se miješale u politiku. Moglo bi se reći da je kućanstvo bilo više plemenski organizirano, s jedinim i neupitnim gospodarom.

Sultan Osman I. (1281. – 1326.) – začetnik osmanske dinastije. Slovio je za pametnog i hrabrog čovjeka kojemu je pošlo za rukom proširiti se po prostoru i utjecaju zahvaljujući odanosti seldžučkom sultanu.[251] Dobio je pravo izrađivati vlastiti novac i pravo na vlastiti sud. Bio je vladar koji je tolerirao sve religije i držao porez niskim.[252] Njegov sin je zauzeo Bursu, gdje je bio i pokopan.

Sultan Orhan (1326. – 1359.) – svojega brata prozvao je prvim pašom te je osvojio Bursu učinivši je prvom prijestolnicom.[253] Učvrstio je vlast u Maloj Aziji i izgrađivao je vojsku, a kad se Seldžučko Carstvo raspalo većina je pripojena Osmanskome.[254] Nadalje je širio svoje teritorije, ali mu nije pošlo za rukom osvojiti Carigrad. Osnovao je mnoge manastire, samostane i škole, a umro je u dubokoj starosti.

[251] www.camo.ch/sultani.htm
[252] www.camo.ch/sultani.htm
[253] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 27.
[254] www.camo.ch/sultani.htm

Ovi sultani bili su pravi vojnici s naglaskom na vojnu naobrazbu. Koncepti države još nisu postojali pa bratoubojstvo i ostala stroga pravila u haremu nisu postojala, niti su bila neophodna.

U idućem periodu Osmanlije poduzimaju daljnja osvajanja te se stvara nova prijestolnica Carstva (koje još nije carstvo), Edirne. Sultanima je još uvijek glavna uloga bila biti vojnik i vođa svoje vojske.

Sultan Murat I. (1359.- 1389.) – prvi je sultan koji osvaja teritorije na europskom tlu te je osnivač janjičarskog odreda (kršćanska djeca obučavana za vojnu službu).[255] Zaključio je trgovačke ugovore s Genovom i Venecijom te je osvojio Edirne, buduću prijestolnicu.[256] Bio je tolerantan prema svim vjerama, običajima i sudovima u potčinjenim područjima, ali su mu oni morali davati jednu desetinu u carsku blagajnu. Sultana je ubio jedan srpski atentator nakon bitke.[257]

Sultan Bajazit I. (1389. – 1403.) – dao je ubiti svojega brata plašeći se konkurencije. Osvaja po Europi i Anadoliji, ali mu ne uspijeva osvajanje Carigrada. Radi ratovanja zapostavio je državne i političke poslove. Na kraju je pobijeđen i zarobljen od mongolske vojske pa umire u zarobljeništvu.[258] Carstvo se raspada radi nejedinstva njegovih sinova.

Sultan Mehmet I. (1413. – 1421.) – obilježava svoju vlast željom za mirom s okolnim zemljama i vladarima. Njegovu vladavinu obilježava oporavak i restauracija osmanske države.[259]

Sultan Murat II. (1421. – 1451.) – granice političke moći Osmanlija ostale su očuvane.[260] Nastavio je s politikom konsolidacije od svojega oca, a ostao je poznat kao pokrovitelj islamske kulturne baštine.

Budući da se država širila, polako je počelo dolaziti na red pitanje nasljeđivanja i superiornosti između braće pa dolazi i do prvih sukoba i ubojstava među njima. I dalje je naglasak na osvajanjima i na gospodaru kao vojnom vođi pa kućanstvo i žene nisu bitne u politici i strogo se s haremom drže podalje od dvora.

---

[255] www.camo.ch/sultani.htm
[256] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 28.
[257] www.camo.ch/sultani.htm
[258] www.camo.ch/sultani.htm
[259] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 29.
[260] www.camo.ch/sultani.htm

U sljedećem se periodu znatno mijenjala koncepcija države jer je sada osmanska država postala pravim riječima Carstvo i to s novom prijestolnicom, Carigradom koji postaje Istanbul. Carstvo se uvelike širi idućih desetljeća, a sultani koji su vladali mahom su istaknute ličnosti koje vode državu ka procvatu i čine je jakom vojnom silom.

Sultan Mehmet II. (1451. – 1481.) – napravio je zakon o bratoubojstvu i dao je pobiti svu svoju braću. Zauzima sve okolne zemlje, europske gradove, Peloponez te ih stavlja pod svoju vlast, i kao najvažnije, zauzima Carigrad koji postaje prijestolnica Carstva.[261] Osmanska je država tada postala prava organizirana carevina.[262] Prvi je osmanski sultan koji je pokopan u Carigradu. Interesirala ga je znanost i poezija, ali je ostao poznat po nemilosrdnosti i smaknućima.

Sultan Bajazit II. (1481. – 1512.) - dao je otrovati svojega brata s kojim se zaratio. Poduzima daljnja osvajanja uz strašna zlodjela vojske. Na kraju je bio prisiljen abdicirati u korist njegovog sina, a vjerojatno je bio otrovan.[263] Tijekom vladavine dao je sagraditi mnogo džamija, derviških manastira i mostova.

Sultan Selim I. (1512. – 1520.) – dolaskom na vlast odmah je dao smaknuti braću i nećake. Okreće se borbi protiv šiitskih Safavida (Perzijanci) te ih mnogo ubija, a osvaja i po Egiptu. Uspostavlja Krimski kaganat kao štit istoka Carstva.

U ovome su periodu bratoubojstva postala zakon, a dolazi i do ubojstva oca-sultana kako bi se prigrabila vlast. Vlast počinje biti vrlo važna, a njezino održavanje još važnije. Istanbul postaje stalna prijestolnica pa dolazi do razvoja sustava na dvoru, uređivanja mnogih zakona koji postaju vrlo strogi za harem koji polako počinje dobivati na važnosti.

Idući sultani vode Carstvo u vrhuncu njegove moći i slave. Nastavljaju s osvajanjima drugih zemalja, počinju mijenjati zakone, ali i ulogu harema, dopuštajući mu sve veću moć. Sada na red dolaze sultanije majke koje imaju glavnu riječ u haremu, ali i u mnogim državnim pitanjima. Povezuju se s devširmom i stvaraju saveze s pašama kako bi bile što moćnije.

[261] www.camo.ch/sultani.htm
[262] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 30.
[263] www.camo.ch/sultani.htm

Sultan Sulejman I. (1520. – 1566.) – u vrijeme njegove vladavine Carstvo je bilo na vrhuncu. Osvajao je po Europi i Aziji, a ustaljuje se naziv „Visoka Porta“ za njegovu vladu.[264] Ostao je poznat zao zakonodavac koji je brinuo za dobrobit svojih građana.

Sultan Selim II. (1566. – 1574.) – bio je prvi osmanski sultan koji se posvetio životu u palači, prepuštajući se užitcima alkohola, lova, harema i muzike.[265]

Sultan Murat III. (1574. – 1595.) – njegovu vlast obilježavaju problemi u haremu, pobune janjičara i korupcija. Nije bio zainteresiran za ratovanje pa se granice Carstva nisu ni proširivale.[266]

Sultan Mehmet III. (1595. – 1603.) – prema europskim državama vodi politiku mira, nezainteresiran je za Carstvo. Bio je zao i opak sultan koji je bio pod utjecajem majke.[267]

Sultan Ahmed I. (1603. – 1617.) – bio je vrlo religiozan pa je gradio mnoge džamije. Ubio je mnogo paša i vezira, a u međuvremenu je vodio miran život na dvoru. Dao je urediti zakonske propise u tzv. *Kanunima* (Zakonske knjige), a također je ukinuo zakon o bratoubojstvu, ne ubivši svojega brata.

Sultan Mustafa I. (1617. – 1618.) – nesposoban za vladanje, slabouman.[268] Još jednom dolazi na vlast 1622. – 1623. prilikom jedne pobune janjičara protiv njegovog brata sultana Osmana II., a kasnije i sam biva udavljen.

Sultan Osman II. (1618. – 1622.) – nije bio omiljen u narodu jer je bio škrt i brutalan prema janjičarima, koji su ga uz pomoć *spahija* i svrgnuli s vlasti i ubili.[269] Pokušao je s nekim reorganizacijama, ali je sve u svemu bio tiranin pa je tako i završio.[270]

Sultan Murat IV. (1623. – 1640.) – bio je najkrvoločniji osmanski sultan. Uveo je mnoge zabrane i dao ubiti svoje vezire ili bi pak ubijao nedužne civile kad god mu

[264] www.camo.ch/sultani.htm
[265] www.camo.ch/sultani.htm
[266] www.camo.ch/sultani.htm
[267] www.camo.ch/sultani.htm
[268] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 106.
[269] www.camo.ch/sultani.htm
[270] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 106.

se prohtjelo. Uveo je red u janjičarski korpus i održavao mir s europskim silama.[271] Kad je umro svi su odahnuli. Smatra se posljednjim važnijim osmanskim sultanom.[272]

Sultan Ibrahim I. (1640. – 1648.) – radi stalnih zatvaranja i straha od smaknuća, kada je došao na vlast, nije bio sposoban vladati. Financijske reforme su mu omogućile raskošan i raskalašen život u palači, a nesposobni ljudi vodili su Carstvo. Narod i janjičari pobunili su se protiv njega pa je sultan svrgnut i pogubljen.[273] On je previše potpao pod utjecaj *Cinci Hoce* (državnik), koji je htio vladati umjesto sultana jer je vidio da nije baš psihički stabilan pa ga je nagovarao na loše postupke te je sultan čak i vlastitu majku prognao radi njegovog mišljenja.[274]

Sultan Mehmet IV. (1648. – 1687.) – u početku su vlast držali janjičari i njegova majka. Vodio je neke pohode koji su bili koncentrirani na europsko tlo uz gubitke nekih teritorija.[275] Na kraju je svrgnut s vlasti.

Sultanije majke „napokon" nastupaju kao najvažnija i najcjenjenija osoba sultanu, ali i svim državnicima. Harem postaje vrelo državnih zbivanja i intriga pa se može reći da se pretvara u pravo ratno polje, u želji njegovih pripadnika da ugrabe svojih „pet minuta" slave.

U idućem razdoblju ličnosti sultana nastavljaju biti sve slabije. Carstvo gubi polako neke teritorije, a vojska i ostali državnici imaju sve važniju riječ u vođenju politike.

Sultan Sulejman II. (1687. – 1691.) – za njegove vladavine Carstvo gubi mnoge teritorije na Balkanu. Uz reorganizaciju vojke uspijeva vratiti neke gradove.

Sultan Ahmed II. (1691. – 1695.) – u kratkotrajnoj vladavini upušta se u ratove, ali sve ih redom gubi.

Sultan Mustafa II. (1695. – 1703.) – bio je sposoban sultan koji je ponovno zauzeo izgubljene gradove.[276] lako je uspio uvesti reda u vojsci, janjičari ga svrgavaju s vlasti pa brzo i umire.

---

[271] www.camo.ch/sultani.htm
[272] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 106.
[273] www.camo.ch/sultani.htm
[274] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992., str. 106.
[275] www.camo.ch/sultani.htm

Sultani koji su vladali od 1703. do 1839., za vremena propadanja Osmanskog Carstva, biti će samo kronološki navedeni:

Sultan Ahmed III.

Sultan Mahmud

Sultan Osman III.

Sultan Mustafa III.

Sultan Abdulhamid I.

Sultan Selim III.

Sultan Mustafa IV.

Sultan Mahmud II.

Ovo su imena sultana koji su vladali od 1839. do 1922., dakle, do raspada samoga Carstva, u razdoblju u kojem je ono nazvano „Bolesnik s Bospora”:

Sultan Abdulmezid I.

Sultan Abdulaziz

Sultan Murat V.

Sultan Abdulhamid II.

Sultan Mehmed V.

Sultan Mehmed VI. i **Sultan Abudulmezid II.**

Za vrijeme posljednjeg navedenog sultana ukinut je harem (na osmanskom dvoru). Žene su doslovno puštene van na ulicu, kao i sva posluga, te su u jedan dan iz raskošnog i pravilima određenog života postali beskućnici bez igdje ikoga. Sultan i njegova obitelj smješteni su u azil, gdje su zadržali svoje titule i tretman, ali ne i zemlju i bogatstvo.

---

[276] www.camo.ch/sultani.htm

I konačno, sultani koji su boravili izvan Turske, u *azilu*, bez ikakve vladavine (samo titularni sultani):

Ahmed Nikahad

Osman Fuad

Abdul Aziz

Ali Vassib

Orhan

Erturgul Osman (1912. – 1994.)

6. 2. Sultanov privatni život

Kada bi žene u haremu čule zveckanje sultanovih papuča koje su bile optočene srebrom, skrivale bi se od njegovog pogleda jer je bila uvreda sresti se s njim u lice.[277] O njegovom dotjerivanju i odjeći brinulo se čak četrdeset paževa, što znači da je sultanu izgled bio vrlo bitan jer je on kao predstavnik svojega Carstva morao izgledati najbolje. Čak i na pokopu i ispraćaju prethodnog sultana vodila se briga da sadašnji sultan izgleda besprijekorno. Tom je prilikom sjedio na prijestolju kod ulaza u Unutarnji dvor, odjeven u žalobnu odjeću, a nakon što bi dočekao sve koji su trebali doći na pogreb, povukao bi se i promijenio jutarnju odjeću, kako bi nazočio ukopu svojega prethodnika.[278]

O sultanovom se zdravlju brinuo njegov liječnik (*hećimbaši*), koji je bio na čelu svih liječnika u Carstvu. Vjera je uz zdravlje svakome sultanu bila vrlo bitna, što pokazuje broj ljudi koji su brinuli o tome: vjerski savjetnik, astrolog, vođa religioznog rituala itd.[279]

[277] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 107.
[278] Isto, str. 75.
[279] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 481.

Privatni život sultan je vodio u okvirima Unutarnjega dvora. To je bilo dvorište okruženo sa svih strana haremom te drugim zgradama. One službe i odjeli koji su se bavili sultanovim vezama s vanjskim svijetom nalazili su se u drugom dvorištu, a ta dva dvorišta su povezivala *Vrata sreće*, gdje je sultan primao podanike, dijelio pravdu, vršio vlast i nazočio svečanostima s prijestolja (ono se postavljalo tim prigodama).[280]

Sultanov apsolutni zamjenik na dvoru i njegov nadglednik bio je glavni bijeli eunuh. Sultan je cijenio njegovo mišljenje u pitanju imenovanja na dvoru i u pitanju unapređenja te mu je vjerovao i u pitanjima državnih poslova. Nakon njega, najvažnija osoba na dvoru bio je upravitelj Osobne odaje koji je sultanu bio najbliža osoba koja ga nije napuštala u niti jednoj prilici. Koliko su bili bliski govori i podatak prema kojem je sultan Sulejman Veličanstveni 1522. svojega upravitelja Osobne odaje, Ibrahima, uzdigao na čast velikog vezira.[281] Mnogo je paževa bilo zaposleno u Osobnoj odaji. Oni su posluživali sultana, brinuli se za njegov izgled, odjeću i oružje, stražu itd.[282]

Nije bilo tko mogao pripremati i donositi jelo sultanu. U to vrijeme bila su česta trovanja hranom jer je to bio najlakši način da se nekoga ukloni, a budući da je sultan imao mnogo osoba koje su ga čuvale, tako je imao i mnogo onih koji su ga se iz određenih razloga željeli riješiti. Iz tih razloga, između ostaloga, trebalo je paziti tko mu priprema jelo, tko mu ga donosi te tko mu ga kuša, kako bi se izbjeglo trovanje sultana. Glavni kušač nosio je naziv *čašnigirbaša*. Za to se brinula Smočnica, u kojoj je služilo čak tridesetak ljudi koji su pripremali i posluživali sultanu hranu.[283] Nadalje se stotinjak ljudi brinulo o pranju njegova rublja, o njegovim kupeljima, brijanju, glazbi, pjevanju i zabavi. Za to je bila zadužena ustanova Ratne odaje.[284]

Sâm sultan je, kao i svi robovi i njegovi podanici, morao poštovati sva pravila i tradicije sustava i pravila dvora. Tako je i on, kao i paževi na dvoru, učio s nastavnicima u određene dane u tjednu.[285] Sultanove su ovlasti ograničene i u vladajućem staležu. Zahvaljujući tradiciji *hadda* (ograničenja), prema kojoj je svaki

[280] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 95.
[281] Isto, str. 99.
[282] Na i. mj.
[283] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., 99.
[284] Na i. mj.
[285] Isto, str. 105.

stanovnik Osmanskog Carstva neovisan unutar svoje male sfere moći, svaki je pojedinac slobodan dok sve radi po zakonu pa mu se čak niti sultan nije mogao miješati u poslove.[286] Ceremonijal je uvijek morao provoditi prema običajima, pa čak i prilikom izbora riječi koje je trebao izgovarati u nekim prilikama. Postoje izuzetci nekih ličnosti sultana kao što su Mehmed Osvajač, Selim I. ili Murad IV., koji nisu bili samo jedan kotačić u cijelom tom sustavu. Oni su svakako morali, da bi to postignuli, provoditi teror nad svime i svakime, pa su i bili poznati po masovnim ili nasumičnim smaknućima koja su provodili. Mnogi su sultani kasnijih razdoblja bili zatvarani u *Kaveze* u ranoj mladosti od strane svoje braće, tadašnjih sultana pa su kasnije bili nesposobni za vladanje. Bili su maloumni, s psihičkim poremećajima jer su živjeli zatvoreni doslovno bez prozora. Vjerojatno im titula sultana tada nije ni značila mnogo pa su se mogli samo iskaljivati na nedužnima radi svojega stanja.

Čak i u pitanju harema sultan nije imao svu svoju slobodu i pravo izbora. O tome govori i podrobno uređenje i pravila koja u njemu postoje te mnogobrojne titule i stupnjevanja. Sultan nije sam mogao birati djevojku s kojom će leći u krevet. Nema dvojbe da je to bilo samo njegovo kućanstvo u kojom su boravile njegove žene i obitelj, ali i on je, kao i svi ostali koji su u haremu živjeli, imao svoju ulogu u njemu, a to je produžavanje dinastije. Morao je poštovati sva pravila harema jer bi se inače protiv njega mogla dignuti pobuna. Evo primjera nekih pravila: nemogućnost dovođenja muslimanke ili slobodne žene u harem, poštivanje svojih žena i provođenje vremena s njima unatoč ostalim ženama u njegovu krevetu, spavanje s raznim ženama u haremu bez zapostavljanja svoje obveze da spava samo s jednom itd.

Kada je sultan umro, njegovom su pogrebu, osim državnih velikodostojnika, nazočili i njegovi sinovi (među njima i tadašnji sultan) sa svojim obiteljima (ako su ih imali), kćeri, trudne suložnice (ako ih je bilo) i suložnice koje su mu bile miljenice.[287] Nakon njegove smrti sve su suložnice prebačene sa svojom poslugom u Stari dvor.

Biti sultanom zasigurno nije bio lak posao. Nositi u sebi dvije ličnosti (ličnost vladara i obiteljskog čovjeka) zasigurno je na svakome od njih ostavljalo traga. Oni su

[286] Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 505.
[287] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.,str. 75.

također bili samo dio u sustavu bez kojeg mehanizam nije mogao funkcionirati, ali su isto tako bili zamjenjivi, što je dovelo da čudovišnog otimanja za vlast i pretvaralo sultane u okrutne tiranine koji su na tom putu ubili mnogo ljudi, uključujući i svoju vlastitu braću, očeve i sinove. Njihov um je ponekad postajao toliko mračan da su bili uvjereni da rade dobru stvar za dobrobit države ubivši člana svoje obitelji koji se pobunio ili bi to tek mogao. No ako se to sagleda s druge strane, oni su se opet samo borili za vlastiti život i život svoje djece, na što ih je natjerao cijeli taj sustav i pojam Carstva sa samo jednim vođom.

No nije to jedina stvar s kojom se nosio jedan sultan. Tu su i svakodnevne obveze koje je morao obavljati po redu i protokolu, od oblačenja, pridržavanja vjerskih zakona i molitvi, do vođenja državnih poslova, ograničavanja svojih ovlasti na račun te vjere, pa sve do ljubavi, u kojoj je isto morao poštivati mnoge norme i držati se brojnih pravila. Ali kako nitko ne može izaći iz svoje kože, tako niti njih nitko nije pitao žele li biti to što jesu, pa su se i oni, kao i svi pripadnici harema, borili za svoj opstanak i prilagodili se onome što im njihov položaj nalaže.

6. 3. Bratoubojstvo

Novim sultanom mogao je postati svaki princ, ali nije bilo zakona po kojemu se nasljeđuje prijestolje kao što je to bilo u zapadnim zemljama. Prema turskim običajima sve je bilo u Božjim rukama, što znači da je svaki sultan „dobio" vlast od Boga i nitko mu je nema pravo uzurpirati. Tako je sultan Sulejman Veličanstveni rekao svojem sinu, princu Bajazitu (koji je imao namjeru sjesti na prijestolje prije očeve smrti): *u budućnosti može sve prepustiti Bogu jer ljudska volja ne raspolaže državama i njihovim vlastima. Ako je On odlučio da ćeš ti vladati nakon mene, nitko živ to neće moći spriječiti*.[288] Zakonitim sultanom princ je mogao postati ako je zauzeo prijestolnicu (Istanbul), osigurao riznicu i arhive te dobio potporu janjičara, uleme, činovništva i službenika dvora.[289]

[288] Isto, str. 72.
[289] Na i. mj.

Oni prinčevi koji nisu stupili na prijestolje tražili su azil u drugim zemljama koje nisu bile saveznice Carstva. Tako je postojala stalna prijetnja od građanskog rata pa je iz tih razloga sultan Mehmed Osvajač ozakonio stari običaj koji nalaže ubojstvo braće kao Božju odluku. U zakonu stoji izjava : *Radi dobrobiti države jedan od mojih sinova, kojem Bog dade sultansku vlast, može zakonito pogubiti svoju braću. Većina uleme smatra ovo dopuštenim.*[290] Dakle, bratoubojstvo je opravdan čin ako donosi unutarnji mir u carstvu. Upravo je svojega brata ovaj sultan dao pogubiti, zapovjedivši njegovom učitelju da to učini. Kada je narod upitao tog učitelja zašto je to učinio, on je odgovorio ovako: *Na prvi pogled čini se kao da sam postao izdajnik. Zapravo sam učinio pravu stvar. Da sam ih pustio, ove dvije vojske bi se sukobile i nanijele zlo cijeloj zemlji. Bolja je pojedinačna šteta od opće štete. K tome, to je stari običaj. To nisam učinio ja.*[291]

Uzrok građanskih ratova bio je stari turski običaj po kojem su mladi prinčevi s navršenih dvanaest godina (godine zrelosti po islamskom pravu) odlazili u okolne provincije (*sandžaci)* sa svojim odgajateljima te su učili upravljati pokrajinom. Prinčevi su nastojali upravljati što bliže prijestolnici te su jačali i ponekad dizali pobune protiv središnje vlasti (oca - sultana) pa je dolazilo do građanskih ratova. Tako se Selim I. sukobio s braćom. Sulejman Veličanstveni pogubio je sinove radi urota pa su Selim II. i Murat III. slali samo najstarije sinove u provincije.[292] Sultan Mehmet III., popevši se na prijestolje, odmah je dao pogubiti devetnaestoricu svoje braće, a običaj po kojem se sinovi šalju u provincije ukinuo.[293] Umjesto toga zatvarani su u *Kaveze*.

Iako javno mnijenje nije odobravalo smaknuća male djece, sultan Mehmet III. napravio je strahotu ubivši toliku braću, tim gore što su mnogi bili mlađi od njegove djece. Jedan je suvremeni povjesničar opisao taj događaj ovako: *anđeli na nebu čuli su uzdisaje i jadikovke stanovnika Istanbula.*[294] Njegov sin, budući sultan Ahmed I., koji je doživio užase pogubljenja svojih stričeva, odlučio je ne pogubiti svojega brata Mustafu, radi kojeg su kasnije stradali njegovi sinovi. No nakon Ahmeda I. nastavlja se s praksom bratoubojstva, uz poneke izuzetke. Sultan Murat IV. je čak na samrtnoj

[290] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.,str. 72.
[291] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 56.
[292] Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 73.
[293] Na i. mj.
[294] Isto, str. 74.

postelji htio ubiti svojeg jedinog živog brata, a budući da nije imao djece na taj bi način izumrla osmanska dinastija.[295]

Mehmed Nešri (osmanski povjesničar za vrijeme vladavine sultana Bajazita II. – XV./XVI. stoljeće) u svojoj kronici iz XV. stoljeća piše o bratoubojstvu sultana Mehmeta II. U toj kronici iznosi mišljenja velikodostojnika o tome činu, službenu argumentaciju i činjenicu da se veliki dio osmanskog društva nije slagao s time. Naime radi nekih političkih intriga, u koje su se umiješali okolni narodi mladoga princa Mustafe Nejakog, dolazi do pokušaja osvajanja tadašnje prijestolnice Burse. Kada je spomenuti sultan za to čuo, zapovjedio je prinčevom učitelju da uguši mladoga princa, što je ovaj i učinio.[296] Prinčevo tijelo odnose potom u Bursu da ga pokopaju uz oca prema vjerskim zakonima, a tamo ga dočekuju građani Burse koji ispituju učitelja zašto je to učinio te ga više nitko od velikaša nije poštovao.[297]

Zbog tog nezadovoljstva početkom XVII. stoljeća odustaje se od ove prakse, počevši sa sultanom Ahmedom I. Iako je i kasnije bilo slučajeva bratoubojstva, ona nikada nisu više izvršavana odmah po dolasku novoga sultana na vlast, već samo ako je postojala bojazan da krugovi oko nekog princa kuju zavjere oko svrgavanja sultana s vlasti (nikako to više nisu bila mala i nedužna djeca).

Ubijanje brata, oca, sina ili strica sigurno je u današnje vrijeme okrutan čin poremećenog čovjeka, ali u doba stalnih ratovanja bio je opravdavajući, ako bi razlog bio valjan. Da su svi mogli prihvatiti vlast svojega brata, tada nikada ne bi došlo do takvoga zakona, ali prijestolje je mjesto na kojemu je najvažnije opstati, a za to su potrebne mnogobrojne žrtve. Isto tako, u građanskim je ratovima umiralo mnogo ljudi koji nisu imali nikakve veze s vladarima i zaraćenim stranama, već su bili u to prisilno uvučeni. Gledajući s aspekta kako je svaki ljudski život važan, sultani su opravdavali ubojstvo jednog čovjeka (brata) umjesto mnogo njih (u mogućem sukobu).

Mnogi od njih vjerojatno su se s pravom najviše bojali za budućnost svojih sinova pa su dali ubiti braću, kako oni kasnije, ako bi došli na vlast, ne bi to učinili njihovoj djeci. To je, nažalost, često bio i slučaj. Želja za vlašću oduvijek je činila svašta od ljudi pa tako i osmanski dvor, nažalost, nije bio izuzetak. Vlast su svi željeli

[295] Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992.,str. 107.
[296] Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007., str. 56.
[297] Na i. mj.

prigrabiti, od sultaniji majki do princeva, sultanovih žena, slugu itd. Kada se u sve to uplete i strah za vlastiti život i opstanak, onda je i više nego jasno zašto je sve to bilo tako.

Zaključak

Predodžbe zapadnih civilizacija o Turcima i Osmanskome Carstvu nisu baš najljepše. Negativnosti ne proizlaze samo iz iskustva ratovanja, već i iz predodžbe o muslimanima općenito. Još su se u Bizantu počele formirati takve misli jer je Muhamed smatran „lažnim prorokom", a te su se negativnosti, pojačane ratovanjima, prenosile dalje na zapad.

U XVI. I XVII. stoljeću polako se mijenja zapadnjački stav prema islamskom svijetu pa dolazi do interesa za njihove spise i doktrine. U Osmanskome Carstvu počela je rasti potreba za europskim liječnicima pa su njihovi spisi i prikazi harema mnogo pridonijeli u izučavanju i boljoj predodžbi o ovoj instituciji. Tu su i razni robovi, putopisci, trgovci, veleposlanici, umjetnici i drugi ljudi koji su imali priliku tamo boraviti, koji su također pridonijeli mnogobrojnim informacijama te su zaslužni za nadopune u izučavanju ove teme.

Da su Turci bili vrlo tolerantni svjedoče činjenice po kojima se vidi da nisu nametali svoju vjeru, da su bili blagonaklonjeni prema svojim robovima koji su činili političku elitu Carstva te da su na taj način i žene, koje su igrale glavne uloge na dvoru i u Carstvu, nekada bile robinje. Sve to na zapadnim dvorovima i društvima nije bilo moguće. Tako bi se, na neki način, mogao objasniti pojam „elitnog ropstva".

Sultan je bio najvažnija osoba u haremu, ali zapravo je to u pravome smislu bila njegova majka, koja je osim te moći imala i onu u politici i vođenju države. Mnoge žene zapale su za oko sultanu, ali malo je onih koje su mogle s njime provesti i noć, a još je manje onih koje su postale njegove žene i majke njegove djece. Mnoge su se tako našle u borbama i nadmetanjima među sobom, pokušavajući opstati u haremu, pokušavajući biti veliki autoriteti te nastojati pogurati svoje sinove u „prve redove" za nasljeđivanje vlasti.

Svi su za svoj rad i ulogu bili dobro nagrađeni, lijepo plaćeni, okićeni skupocjenim nakitom i najfinijom odjećom. S obzirom da je harem bio kućanstvo koje je uređeno po hijerarhiji u kojoj postoji mnogo titula, tako su te plaće i darovi bili dodjeljivani prema titulama i zaslugama.

Harem je bio ujedno i sultanov dom pa je bio prekrasno uređen, s mnogobrojnim odajama i zgradama, prekrasnim vrtovima, fontanama, kupaonicama i hodnicima.

Žitelji harema znali su lijepo i ugodno provoditi svoje slobodno vrijeme, uživati u muzici, prekrasnim vrtovima i imanjima koja su posjećivali te slasnoj i raznolikoj hrani koju su spravljali dvorski kuhari.

Obrazovanje je bilo vrlo bitno, bilo da se radilo o onome sultanove obitelji ili njegove posluge. Sve je bilo organizirano, tako da je svatko bio obučavan za svoju buduću ulogu ili svoju budućnost, ako se radilo o prinčevima i princezama.

Mnogo je sultana koji su vladali Osmanskim Carstvom, ali manje je onih koji su to činili u pravome smislu riječi, budući da su njihov život i uloga bili samo dio cijele hijerarhije koja je po strogim pravilima uređena. Bratoubojstvo je bilo jedno od strogih pravila te hijerarhije, a ono je omogućavalo sultanu sigurniji opstanak na vlasti. S jedne strane, ukoliko je ubio svojega brata došavši na vlast, sultan je bio siguran da neće doći do građanskog rata i da će mu prijestolje biti sigurnije, a s druge strane, ukoliko to nije učinio, kasnije su njegova djeca mogla nastradati od te braće ako bi prigrabila vlast. Bilo kako bilo, biti sultanom zasigurno nije bilo lako. S jedne strane je država, vlast, politika i ratovanja koja je trebalo izdržati, a s druge obiteljski život koji je znao biti vrlo zamršen. Tu su i stalni osjećaji i vaganja u osjećajima. Očekivalo se od dobroga sultana da bude jak i čvrst i pravedan te da prema svojoj obitelji bude osjećajan, ali i strog vladar.

Literatura

1. http://www.allaboutturkey.com/harem.htm, 18. svibnja 2018.

2. http://anon-ftp.iza.org/dp3556.pdf, 18. svibnja 2018.

3. Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske,* Srednja Europa, Zagreb, 2012.

4. www.bastabalkana.com, 18. svibnja 2018.

5. www.camo.ch/sultani.htm, 18. svibnja 2018.

6. Ekmeleddin Ishanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Istanbul: IRCICA, 2 sv., Sarajevo: Orijentalni institut, 2004. – 2008.

7. Halil Inalcik, *Osmansko carstvo, klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.

8. Ilber Ortayli, *Osmanlije, posljednja imperija*, CONNECTUM, Sarajevo, 2013.

9. https://www.islamskazajednica.ba>GLASNIK, 18. svibnja 2018.

10. Ivo Goldstein, *POVIJEST, 9. knjiga, Počeci novoga doba (16. stoljeće*), Europapress holding, Zagreb, 2007.

11. Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo,* Školska knjiga, Zagreb,1992.

12. Krešimir Erdelja, *I. čitanka: Osmansko Carstvo,* Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2007.

13. Lucija Bobanović, *Institucija harema na osmanskom dvoru*, Ethnologica Dalmatica vol. 14, Split, 2005.

14. www.meilitourism.com, 18. svibnja 2018.

15. http://www.orbus.be/Jevrejke-turski-sultani, 18. svibnja 2018.

16. „Ottoman Harem“ – http://nadinevalidesultan.org/ottomanharem.html, 18. svibnja 2018.

17. www.proleksis.lzmk.hr/17211/, 18. svibnja 2018.

18. Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici, kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu,* Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

19. www.Tizian123.jpg, 18. svibnja 2018.

20. www.turkishculture.org>picture, 18. svibnja 2018.

21. http://www.turkishculture.org/architecture/harem-1013.htm, 18. svibnja 2018.

22. https://www.vakuf.ba>o-vakufima/nastanak-vakufa-u-bih, 18. svibnja 2018.

Slikovni prilozi

Pogled na harem iz zraka

298

Krovovi i prozori na stanovima harema

299

Prozori haremskih odaja koje gledaju u dvorište

300

[298] www.turkishculture.org>picture, 21. X. 2015.
[299] www.turkishculture.org>picture, 21. X. 2015.

Hodnik koji spaja Kamenu odaju od odaja sultanija i sultanovih miljenica

301

Društveni život žena, prostorije, slobodno vrijeme, razonoda i odjeća

302

303

304

305

[300] www.turkishculture.org>picture, 13. I. 2017.
[301] www.turkishculture.org>picture, 21. X. 2015.
[302] www.proleksis.lzmk.hr/17211/, 9. VII. 2016.
[303] www.bastabalkana.com, 13. I. 2017.
[304] www.bastabalkana.com, 5. V. 2016.
[305] www.proleksis.lzmk.hr/17211/, 10. II. 2017.

Smještaj robinja i žena (Velika i Mala kamena odaja, odaje sultanija i ljubimaca na gornjim katovima)

[306]

Sultanija Hürrem,

žena sultana

Sulejmana Veličanstvenog

[307]

Bijeli eunuh

[308]

[306] www.bastabalkana.com, 13. I. 2017.
[307] www.Tizian123.jpg, 21. III. 2018.
[308] www.turkishculture.org>picture, 21. III. 2018.

Sultan Sulejman Veličanstveni

309

Sultan Mehmet Osvajač

310

Hamam (kupaonica)

311

309 www.proleksis.lzmk.hr/17211/, 12. XI. 2015.
310 www.proleksis.lzmk.hr/17211/, 18. IX. 2017.
311 www.bastabalkana.com, 18. IX. 2017.

Yidliz park i palača

[312]

Suleymaniyja,

kompleks džamije i grobnice sultana Sulejmana

Veličanstvenog

[313]

[314]

Portret prosidbe jedne sultanije

[312] www.meilitourism.com, 21. V. 2018.
[313] www.bastabalkana.com, 16. IV. 2016.
[314] www.meilitoutism.com, 30. V. 2018.

Sažetak

Na arapskom jeziku riječ *harem* označava nešto što je zabranjeno i skriveno od ostalih. U slučaju osmanskoga harema, to je dio kuće sultana u kojemu su živjele njegove žene i obitelj, a u koji je samo on od muškaraca mogao ulaziti.

U osmanskom društvu biti rob bila je čast i povlastica. Čak je bio moguć i zakonit islamski brak s robinjom te su čak i sultani u nekim slučajevima ženili svoje robinje. Inače su se sultanove žene, kojih je po šerijatskom zakonu moglo biti četiri, nazivale *ikbal, haseki ili kadin efendi*. Kćeri sultana koje su po rođenju dobivale titulu sultanije, udavale bi se najčešće za visokopozicionirane državnike (vezire, paše, begove...), a imale su sva prava kao i sam sultan u tome braku i bile su apsolutne vladarice svojemu mužu.

Kada bi djevojke stigle u harem smještale su se u Malu i Veliku kamenu odaju, odakle su dalje bile upućene u kućanske poslove te su stupanj i vrsta njihovog obrazovanja ovisili o potrebi i zaslugama svake djevojke. Kasnije bi novakinje, kada bi dostignule pubertet, postizale činove *câriye* (džarija), *şâgird* (šagrid), *gedikli* ili *gözde*, tj. one koje su zapale sultanu za oko (gediklija – povlaštena; to su bile ujedno i nositeljice privilegije koja je bila nagrada za dugu službu, a osobno ih je izabirao sam sultan) i *usta* (usta).

U haremu je bilo nejednakosti isto kao u svakome društvu. One sretnice koje su se isticale ljepotom, inteligencijom ili nekom drugom vrlinom postajale su sultanove miljenice (*ikbal*), koje su postavši majke prinčeva (potencijalnih budućih sultana) dobivale titulu *haseki*. Ukoliko bi sin jedne *haseki* jednoga dana postao sultan, tada bi ona dobila naziv sultanije majke (*Valide Sultan*), što je najviši čin koji žena može doseći u haremu.

Kako je i ranije u tekstu spominjano, *Valide Sultan* vladarica je harema, a njezin utjecaj na dvoru raste u razdoblju između 1574. i 1687. Čak je sultan, kao i ostali najviši dostojanstvenici na dvoru, uvelike ovisio o damama u haremu najvišeg stupnja. U tome je razdoblju harem bio najveći politički centar. Naime zauzimanje najviših položaja ostvarivalo se najčešće na inicijativu tih žena. Također su vodile glavnu riječ u mnogim političkim odlukama. Upravo zbog njihovog velikog utjecaja na

poslove države, tadašnje se razdoblje u osmanskoj historiografiji naziva ***Kadınlar Saltanatı*** ili *Razdoblje vladavine žena.*

Institucija vakufa (dobročinstvo) u osmanskome je društvu bila vrlo cijenjena pa su majke prinčeva i sultana, princeze i dvorske dame dale graditi ubožnice, pučke kuhinje, kupaonice, smještaje za žene robinje koje se nalaze na tržnici, bolnice, džamije, škole, fontane itd. Ti kompleksi dobili su imena po svojim sponzorima te neki od njih djeluju i danas.

Mnogobrojne su prostorije, odaje i odjeljenja koji se nalaze u haremu. Nije potrebno posebno isticati kako su svaki kutak i odaja bili luksuzno uređeni budući da su predstavljali kuću jednoga sultana. Logično je da je njegova odaja bila najljepša i najraskošnija, a slijede je odaje sultanija majki, sultanovih žena, kćeri, sinova, ljubimica itd. Između ostalih prostorija, u haremskom kompleksu nalaze se i „Kavezi" za prinčeve (prostorije u kojima su boravili prinčevi izolirani od svih zbivanja na dvoru kako ne bi podignuli pobunu protiv svojega brata sultana), hamam (prekrasna kupaonica za opuštanje i održavanje higijene žitelja harema), bolnica koja svjedoči o brizi za zdravlje te groblje na koje su se zakapali žitelji harema, ali ne i sultani, prinčevi i sultanije jer su oni imali vlastite velike grobnice izvana tog kompleksa.

Druženje i razonoda bili su vrlo bitni za duh i tijelo te su dame često na taj način provodile vrijeme. Sultan je često odlazio u lov pa su postojale razne lovačke vile i imanja izvan dvora, koja je sultanova obitelj često posjećivala.

Na dvoru i u samome haremu svi su se obrazovali, od onog najnižeg do onog najvišeg u hijerarhiji, a posebna se pažnja posvećivala obrazovanju prinčeva koji će jednoga dana možda postati sultani.

Sultana Osmanskog Carstva bilo je mnogo, a najupečatljiviji su, nažalost, ostali oni koji su bili najokrutniji i koji su osvojili najviše zemalja. No bilo je i onih koji su se odlikovali zakonima za poboljšanje života svojih žitelja, koji su bili blagonaklonjeni prema ljubavi te prema svojoj braći koju nisu ubijali iako je zakon tako nalagao. Sultan je bio glava cijeloga Carstva i harema, a često mu je bilo jako teško uspješno ispunjavati te dvije uloge.

Ključne riječi: harem, sultan, sultanija, haseki, sultanija majka, Razdoblje vladavine žena, vakuf, „Kavezi", hamam, princ.

Summary

In Arabic, the word harem means something that is forbidden and hidden from the others. In the case of the Ottoman Harem it was part of the Sultan's home where his wife and family lived and where he was the only one allowed to enter among all the men.

In Ottoman society being a slave was an honor and a privilege. Marriage with a slave was legal, and even Sultans in some cases married their slaves. There were four types of Sultan women determined by the Shari'ah law called Ikbal, Haseki or Kadin efendi. The daughters of the Sultan were by birth called Sultanas and were most likely to marry high-ranking statesmen (Viziers, Pashas, Beys...), had all the rights as a Sultan himself in that marriages and were absolute rulers to their husbands.

When the girls arrived in Harem, they were accommodated in the Small and Big stone chambers, from where they were referred to different types of housework, so the level and the type of their education depended on necessities and merits of each girl. Later on, the novices would, by the time they reached puberty, achieve the rankings of Câriye, Şâgird, Gedikli or Gözde, being the ones that attracted the Sultan's attention (Gediklija – the privileged ones; they were the holders of the privileges which were a prize for long service and personally chosen by a Sultan) and Usta.

There was inequality in the Harem, same as in every society. Those lucky ones who stood out (by beauty, intelligence or some other virtue) became the Sultan's favorites (Ikbal), which became mothers of princes (potential future Sultans) and gained the title of Haseki. And if the son of a Haseki would one day become a Sultan then she would get the name of Sultan's mother (the Valide Sultan) which is the highest rank that a woman can reach in Harem.

As mentioned earlier in the text, Valide Sultan was a ruler in Harem and her influence on the court grew in the period between 1574. and 1687. Even the Sultan, like the other high-ranking dignitaries in the court, was greatly influenced by the women in Harem of the highest rank. In that period Harem was the largest political center. Namely, getting the highest ranking positions was most often possibble by the initiative of these women. They also took the lead in many political decisions. Precisely because of their great influence on state affairs, that period of Ottoman historiography is called **Kadınlar Saltanatı** or the Period of Women's Reign.

The institution of Vakuf (benevolence) was greatly appreciated in the Ottoman society, so mothers of princes and Sultans, princesses and court ladies sponsored the construction of almshouses, public kitchens, baths, houses for slave women in the market place, hospitals, mosques, schools, fountains... These complexes were named after their sponsors and some of them still work today.

There are numerous rooms, chambers and departments in the Harem. It is not necessary to emphasize that each corner and hall were luxuriously decorated since they represented the home of a Sultan. It is logical that his chamber was the most beautiful and most luxurious one, followed by the Sultan's mother, Sultan's women, daughters, sons, his favourites… Among all the other rooms, there are also "Cages" for the princes in the Harem Complex (the rooms where princes stayed isolated from all the events of the court so they could not rise a revolt against their brother Sultan), the hammam (a wonderful bathroom for relaxation and maintenance of the Harem resident's hygiene), a hospital attesting to the health care and the cemetery where they buried Harem residents , but not the Sultans, princes, and Sultanas because they had their own large tombs outside the complex.

Companionship and leisure were very important for spirit and body and ladies often spent time doing it. Sultan often went hunting, so there were various hunting villas and estates outside the courtyard that Sultan's family often visited.

At the court and in the Harem everybody got an education, from the lowest to the highest ones in the hierarchy and they paid special attention to the education of the princes who could one day become a Sultan.

There were many Sultans of the Ottoman Empire and, unfortunately, the most memorable ones were the ones who were the cruelest and who conquered the most countries. But there were also those who liked their laws to improve the life of their residents, who were kind to love and to their brothers whom they did not kill even though the law ordered so. Sultan was the head of the entire Empire and Harem and it was often difficult for him to successfully fulfill these two roles.

Key words: Harem, Sultan, Sultana, Haseki, Sultan's mother, Period of women's Reign, Vakuf, „Cages“, hammam, prince (sehzade).

Sažetak pregledala: Sonja Luković, mag. philol. angl.